

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ПАРФЕНЮК СОЛОМІЯ ПАВЛІВНА
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР В
ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта

Освітньо-професійна програма: Спеціальна освіта. Інклюзивна освіта

Робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

БРУШНЕВСЬКА ІРИНА МИКОЛАЇВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри _____

від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри

(_____) _____

(підпис) ПШБ

ЛУЦЬК –2025

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 016 Спеціальна освіта (спеціалізація 016.01 Логопедія) Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2025.

У кваліфікаційній роботі представлено теоретичне узагальнення та результати експериментального дослідження з проблеми використання розвивальних ігрових технологій у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня.

У першому розділі розкрито психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, проаналізовано процес формування комунікативних умінь і навичок у цієї категорії дітей. Обґрунтовано роль розвивальних ігрових технологій як засобу активізації мовленнєвого розвитку, визначено їх педагогічний потенціал у корекційній практиці. У другому розділі подано результати експериментально-дослідницької роботи, що включала констатувальний, формувальний та контрольний етапи. Розроблено і впроваджено систему логопедичних занять із використанням розвивальних ігор, спрямованих на формування лексико-граматичних структур, розвиток зв'язного мовлення та комунікативної компетентності дітей. Порівняльний аналіз результатів засвідчив ефективність використання розвивальних ігрових технологій у підвищенні рівня мовленнєвого розвитку дошкільників із ЗНМ III рівня. Експериментально підтверджено, що впровадження системи розвивальних ігор сприяє збагаченню словникового запасу, удосконаленню граматичної будови мовлення, розвитку фонематичних процесів і підвищенню мовленнєвої активності дітей. Розроблені рекомендації можуть бути використані в практичній діяльності логопедів закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: розвивальні ігри, логопедична робота, діти старшого дошкільного віку, загальний недорозвиток мовлення, мовленнєвий розвиток, комунікативні вміння.

ANNOTATION

Parfeniuk S. P. Features of the Use of Developmental Games in Speech Therapy Work with Senior Preschool Children with General Speech Underdevelopment of the Third Level. Qualification work for obtaining 016 Special education (specialization 016.01 Speech therapy).

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2025.

The qualification paper presents theoretical generalizations and results of an experimental study on the use of developmental play technologies in speech therapy work with senior preschool children with general speech underdevelopment (GSU) of the third level.

The first section reveals the psychological and pedagogical features of speech development in senior preschool children with GSU level III, analyzes the process of forming communicative skills in this category of children. The role of developmental play technologies as a means of activating speech development and their pedagogical potential in correctional practice are substantiated. The second section presents the results of experimental research, which included the ascertaining, formative, and control stages. A system of speech therapy sessions with the use of developmental games was developed and implemented, aimed at the formation of lexical and grammatical structures, the development of coherent speech, and communicative competence of children. A comparative analysis of the results confirmed the effectiveness of developmental play technologies in improving the speech development of preschool children with GSU level III. It has been experimentally confirmed that the introduction of a system of developmental games contributes to the enrichment of vocabulary, the improvement of grammatical structure of speech, the development of phonemic processes, and the increase of children's speech activity. The developed recommendations can be used in the practical activities of speech therapists in preschool educational institutions.

Keywords: developmental games, speech therapy, senior preschool children, general speech underdevelopment, speech development, communicative skills.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ.....	7
1.1. Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.....	7
1.2. Особливості формування комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.....	14
1.3. Розвивальні ігрові технології як засіб активізації мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.....	22
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР НА МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ	31
2.1. Діагностика рівнів сформованості мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.....	31
2.2. Зміст корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій.	53
2.3. Результати експериментально-дослідницької роботи у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.....	59
2.4. Рекомендації щодо використання розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня	65
ВИСНОВОК	1
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	1
ДОДАТКИ	1

ВСТУП

Актуальність дослідження. Гра є провідним видом діяльності дошкільника, через яку здійснюється його всебічний розвиток, зокрема й мовленнєвий. Саме у грі створюються сприятливі умови для активізації мовленнєвої діяльності дітей, що є особливо важливим для дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня, оскільки традиційні методи навчання нерідко виявляються малоефективними у роботі з такою категорією дітей. Саме в умовах сучасного суспільства спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей з різними мовленнєвими порушеннями, що підвищує необхідність пошуку інноваційних, науково обґрунтованих та практично ефективних методів логопедичної роботи. Використання розвивальних ігор у корекційній практиці дає можливість організувати навчання у формі, максимально наближеній до природної діяльності дитини, що сприяє зниженню емоційного напруження і підвищенню мотивації до мовленнєвої активності. Ефективна логопедична допомога на цьому етапі дошкільця дозволяє не лише скорегувати мовленнєві недоліки, а й сприяє розвитку комунікативної компетентності, підвищенню самооцінки дитини, її адаптації у соціумі. Отже, розгляд питання використання розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня має вагомим теоретичне та практичне значення, що визначає його актуальність для сучасної педагогічної науки та практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідну роль мовленнєвої компетенції, що формується на етапі дошкільного дитинства доведено і низкою досліджень у таких науковців, як А.Богущ, Н.Гавриш, К.Крутий [4, 29]. Особливості використання розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку знайшли своє відображення в працях таких авторів, як Брушневська І.М., Лепеха Л. П. та Городиська М. Б., Луцан Н. І. та Богущ А. М., Чепка О. В. [5, 33, 37, 63]. Зокрема, дослідження Брушневської І.М. розглядають методичні аспекти та закономірності використання ігрових технологій в корекційно-розвивальному процесі з дітьми, а праці Лепехи Л. П. та Городиської

М. Б. акцентують увагу на ефективності логопедичних ігор для корекції мовленнєвих порушень у дітей з ЗНМ. Луцан Н. І. та Богуш А. М. детально аналізують мовленнєво-ігрову діяльність, пропонуючи різноманітні вправи для розвитку мовлення дошкільників.

Дослідниця Чепка О. В. у своїх роботах акцентує на наступності ігрових форм навчальної діяльності в умовах освітніх закладів, що має безпосереднє значення для ефективності корекційно-розвивальної роботи з дітьми [62, 63].

Питання організації занять в ігровій формі, з метою підвищення якості корекції мовлення в логопедичній роботі в своїх роботах досліджували: Ю. В. Рібцун, Л. П. Лепеха та ін. [50, 33]. Ці ж питання постійно хвилюють і практиків. Також Т. Марєєва досліджувала специфіку використання ігор у роботі з дітьми дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Ю. Рібцун висвітлила напрями діяльності вчителя-логопеда, вихователя й психолога у логопедичній групі для дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, розкривши аспекти корекційно-розвивальної та освітньої роботи з ними.

У методичному посібнику Т. Фурман висвітлено погляди науковців щодо порушень мовлення, запропонована психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, а також подано збірку ігор та розвивальних завдань для роботи з ними [61].

Метою кваліфікаційної роботи є впровадження системи розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Завдання:

1. Дослідити психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

2. Визначити особливості процесу формування комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

3. Обґрунтувати роль розвивальних ігрових технологій як засобу активізації мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

4. Здійснити діагностику рівнів сформованості мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

5. Проаналізувати результати констатувального експерименту щодо стану мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ III рівня.

6. Розробити зміст корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій для дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Об'єктом дослідження логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Предметом дослідження є особливості використання розвивальних ігрових технологій у корекційно-розвивальній роботі з дітьми із ЗНМ III рівня.

Методи дослідження:

– теоретичні: теоретичний аналіз літературних джерел (з метою створення теоретико-понятійного апарату та концептуальних засад дослідження);

– емпіричні: спостереження, бесіда; констатувальний, формувальний та контрольний експеримент (для визначення рівнів розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку);

– математико-статистичні: методи описової статистики, ранжування (з метою визначення динаміки розвитку рівнів мовлення у дітей старшого дошкільного віку у процесі використання розвивальних ігор на логопедичних заняттях).

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі Зорянського закладу дошкільної освіти ясла-садок Зорянської сільської ради Рівненського району Рівненської області.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що визначено педагогічні умови ефективного використання ігрових технологій у корекційно-розвивальній діяльності. У дослідженні розширено уявлення про вплив ігрової діяльності на розвиток мовлення дітей із ЗНМ III рівня, доведено, що розвивальні ігри є ефективним засобом активізації мовленнєвих процесів, формування комунікативної компетентності, розвитку словника, граматичної будови мовлення та зв'язного висловлювання. Удосконалено методикау діагностики рівня мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня шляхом

інтеграції ігрових завдань у процес обстеження. Експериментально підтверджено ефективність використання розвивальних ігор як дієвого засобу підвищення результативності логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення III рівня, що має важливе теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку логопедичної науки і практики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у практичній діяльності вчителів-логопедів закладів дошкільної освіти та батьків для організації ефективної корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Розроблені рекомендації щодо використання розвивальних ігрових технологій сприятимуть активізації мовленнєвої діяльності дітей, розвитку їх комунікативних умінь та підвищенню рівня мовленнєвої готовності до шкільного навчання. Матеріали дослідження можуть бути застосовані при складанні корекційних програм, розробці індивідуальних маршрутів розвитку дітей із порушеннями мовлення.

Апробація матеріалів кваліфікаційної роботи здійснювалась шляхом їх оприлюднення на засіданнях кафедри спеціальної та інклюзивної освіти.

Крім того, результати дослідження були представлені на V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми логопедії та спеціальної психології в умовах інклюзивного освітнього простору», за підсумками якої було опубліковано тези доповіді:

Парфенюк С.П. Використання розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми із ЗНМ III рівня. Актуальні проблеми логопедії та спеціальної психології в умовах інклюзивного освітнього простору: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції м. Луцьк 2025р.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 65 найменувань та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІІ РІВНЯ

1.1. Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня

У сучасному Базовому компоненті дошкільної освіти, розвиток мовлення виділено, як один із напрямів розвитку особистості в період дитинства, що вимагає від педагога вдосконалення професійної компетентності у сфері мовленнєвого розвитку здобувачів дошкільної освіти [2]. Повноцінний розвиток дитини неможливий без своєчасного формування мовлення. Мовлення та мовленнєве спілкування спрямоване на розвиток комунікативної компетентності, яка сприймається, як базова характеристика особистості дитини дошкільного віку, як найважливіша передумова її соціального та інтелектуального розвитку.

Саме старший дошкільний вік (5–6 років) є вирішальним етапом мовленнєвого розвитку дитини, коли відбувається інтенсивне вдосконалення всіх компонентів мовлення – звуковимови, словникового запасу, граматичної будови, комунікативних умінь.

Сучасні українські дослідники мовленнєвого розвитку дошкільників спираються на класичні теорії та розвивають їх з урахуванням специфіки рідної мови і сучасних освітніх реалій. Так, А. Богуш і Н. Гавриш підкреслюють, що старший дошкільний вік є сензитивним періодом для оволодіння рідною мовою: діти здатні значно розширити словниковий запас, опанувати основи граматичної будови мови і розвинути зв'язне мовлення за умови цілеспрямованої педагогічної роботи. Згідно з їхніми дослідженнями, мовленнєва компетентність у дошкільному дитинстві формується у різних видах діяльності – спілкуванні, іграх, навчально-пізнавальній діяльності – і закладає фундамент успішності подальшого навчання в школі [4, с. 89].

У розвитку мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя відбуваються якісні позитивні зміни. Потреба у пізнанні навколишнього світу за допомогою

підказок і пояснень дорослих стимулює розвиток у дітей пояснювального мовлення. Інтенсивно збагачуються активний і пасивний словники, зокрема, за рахунок слів конкретних назв, функціональних ознак і властивостей, узагальнюючих слів, дієслів, що передають стани і переживання людини і т. д. Діти починають опановувати різні типи лексичних явищ (синонімія, антонімія, паронімія, деякі переносні, похідні слова). Відбувається вдосконалення граматичної складової мовлення, хоча аграматизми все ще мають місце. За умов звичайного розвитку п'ятирічні діти навчаються розрізняти всі звуки рідної мови, порівнювати їх за висотою, дзвінкістю і глухістю [65, с. 222].

На 5-6 році життя дошкільник демонструє значні успіхи у збагаченні і розширенні діапазону мовленнєвої діяльності. Зростає зацікавленість до мовлення оточуючих, дитина може до кінця вислухати співрозмовника. Формується вміння формулювати запитання [23, с. 308]. Продовжується свідоме оволодіння монологічним мовленням, відбувається становлення таких форм як розповідь, опис, міркування з опорою на наочність. Закінчується засвоєння граматичних форм слів. Проте дітям ще складно самостійно і точно переказати зміст прочитаної казки, оповідання. Саме у мовленні дошкільників з'являються елементи дитячої мовленнєвої творчості – діти фантазують, вигадують події і персонажів, з якими не зустрічалися в реальності [12, с. 50]. Дитина на шостому році життя володіє зв'язним монологічним мовленням, може описати події, передати зміст мультфільму чи оповідання. Однак повноцінне оволодіння навичками монологічного мовлення можливе лише за умов цілеспрямованого навчання, формування комунікативної мотивації до його використання.

У нормі до кінця дошкільного періоду діти опановують рідну мову практично в повному обсязі: правильно вимовляють більшість звуків, активно вживають різноманітну лексику (3–4 тисячі слів), будують поширені речення, здатні складати зв'язні розповіді за сюжетними картинками, підтримувати діалог із дорослими і однолітками. Психологічно в цьому віці мовлення виконує провідну функцію в спілкуванні та пізнанні дитини, тісно пов'язане з розвитком мислення, уяви, пам'яті. Водночас, для значної частини дітей, які мають

мовленнєві порушення, характерне відставання у формуванні мовленнєвої компетентності [63, с.127].

Таким чином, українські науковці одностайні у висновку, що для успішного оволодіння мовою дошкільнику потрібні сприятливі умови: багате мовленнєве середовище, систематичне навчання рідної мови, залучення ігор і творчих завдань для мотивації дітей до мовлення.

В свою чергу зміни в соціальному середовищі, інформаційне перевантаження, зниження мовленнєвої активності у повсякденному житті, а також медико-біологічні та психолого-педагогічні чинники негативно впливають на формування повноцінного мовлення у дітей. У результаті спостерігається зростання кількості дошкільників, які мають різні форми порушень мовленнєвого розвитку.

А. Черник зазначає, що для позначення порушень мовленнєвого розвитку використовується широке коло термінів, які не завжди взаємно замінюють один одного і є точними за змістом: розлади мовлення, дефекти мовлення, недоліки мовлення, патологія мовлення, недорозвиток мовлення, відхилення мовлення [64].

Поняття «загальний недорозвиток мовлення» займає особливе місце у понятійно-термінологічній системі дитячої логопедії, яку використовують для позначення мовленнєвих порушень. В сучасній логопедичній науці терміном «недорозвиток мовлення» позначають низький рівень сформованості тої чи іншої мовленнєвої функції або ж мовленнєвої системи в цілому [35].

Ю. Рібцун запропонувала до вживання сучасне трактування терміну ЗНМ з позицій психолінгвістики: «Загальний недорозвиток мовлення - це складне мовленнєве порушення, що проявляється у недостатній чи повній не сформованості всіх складових мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної) на імпресивному та/чи експресивному рівні, а також тих функцій та операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема, мисленнєвих функцій і операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), внаслідок дії шкідливих екзогенних і/чи ендогенних факторів на різних етапах розвитку (пренатальному, натальному, постнатальному)» [52, с. 3].

Причини виникнення ЗНМ представлені у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Причини ЗНМ [34]

Причини мовленнєвих розладів у дітей	
Зовнішні	фізичні; хімічні; біологічні
Внутрішні	вік батьків; гормональні; спадковість.
Органічні	недорозвиток і ураження головного мозку у внутрішньоутробному розвитку, в момент пологів; порушення периферичних органів мови; хвороби матері: токсикози, акушерські патології і т.д.
Соціальні	соматичне ослаблення дитини; підвищена нервова збудливість; двомовність

У логопедії виділяють кілька рівнів ЗНМ залежно від глибини порушення.

ЗНМ I рівня. Основною характеристикою цього рівня є повна відсутність зв'язного мовлення. Це проявляється в наступному: словниковий запас вкрай обмежений. Для спілкування дитина використовує найпростіші слова, фрагменти слів, склади або наслідування звуків. Водночас дитина прагне до спілкування, але говорить на спрощеній для себе мові. Незважаючи на порушення мовлення, дошкільник активно і вдало використовує в комунікації міміку та жести, які є змістовними [56].

Дитина застосовує ці засоби для самовираження, а дорослі намагаються зрозуміти її. У мовленні такої дитини відсутня фразова мова, речення не вживаються — переважають окремі аморфні слова із загальним змістом. Пасивний словниковий запас значно перевищує активний. Дитина розуміє звернене мовлення, але самостійно висловитися не може. Складні слова або відсутні у мовленні зовсім, або скорочуються з частковим збереженням змісту.

ЗНМ II рівня. Відмінність між I і II рівнем ЗНМ полягає у кількості вживаних слів. З'являються початкові зв'язки між словами, хоча вони ще не сталі. Для дітей з ЗНМ II рівня характерні: використання слів, що позначають об'єкти або дії, але у змінній формі; активний словниковий запас дуже обмежений; діти

не знають назв ознак предметів (форми, кольору, тощо); відсутність уміння об'єднувати предмети в смислові групи (наприклад, інструменти — молоток, викрутка, дріль); порушення у вимові багатьох звуків, слів і фраз.

Також спостерігаються зачатки граматичних змін, які залежать від складності слова. У мовленні часто виникають помилки в довгих словах. Діти активно використовують слова, але не координують їх між собою. Найбільше складнощів викликає використання прийменників — їх або пропускають, або вживають неправильно. Складання розповіді можливе за допомогою ілюстрацій або активної участі дорослого. Розповіді зазвичай короткі, без описів, речення складаються з 2–3 слів. Слова часто спотворені, особливо багатоскладові.

ЗНМ III рівня. Цей ступінь характеризується затримкою формування граматичного та фонетичного компонентів мовлення. Дитина володіє активною мовою, будує окремі речення, має досить широкий словниковий запас. Основні труднощі: спілкується переважно з батьками; з іншими — лише через пояснення батьків; порушене формування звуковимови; в самостійному мовленні звуки часто звучать неправильно; складні звуки замінюються простішими; спостерігаються труднощі у вимові шиплячих, свистячих і сонорних звуків; один і той самий звук може замінювати кілька різних [21].

Словниковий запас поповнюється, але в активному мовленні використовується обмежено. У граматиці присутні порушення — дитина намагається будувати складні речення, але робить помилки. Вона може формулювати невеликі оповідання, хоча допускає граматичні похибки. Помилки мають непостійний характер: те саме слово в різних реченнях може бути вжите правильно або з помилкою. Спостерігається відставання у фонетичному розвитку, особливо у вимові складних слів. Ці фактори гальмують готовність дитини до навчання у школі.

ЗНМ IV рівня. При цій формі мовлення у дітей наявні лише незначні помилки, але загальна картина засвоєння усного мовлення, звукового сприймання та вимови ще нечітка. Для корекції навіть незначних порушень необхідно звернутися до спеціалістів. Характерні ознаки: звуковимова наближена до норми;

мова невиразна; порушення складової структури слова, заміна звуків на подібні; неправильне вживання деяких слів, що позначають ознаки предметів; можливе нерозуміння або плутанина фраз; труднощі у вживанні суфіксів; рідкісні аграматизми. Порушення, характерні для IV рівня ЗНМ, трапляються рідко. У дітей з'являється критичність до власного мовлення, а граматичний лад наближається до норми [44, с. 23].

Проаналізуємо більш детально особливості дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня:

Лексико-граматична сторона мовлення. У дітей старшого дошкільного віку спостерігається обмежений активний словниковий запас, бідність виразних засобів. Навіть при наявності фразової мови діти часто вживають прості поширені речення, рідко — складнопідрядні чи складносурядні конструкції. У вільних висловлюваннях переважають загальноновживані слова, але часто з порушенням морфологічного оформлення: діти припускаються аграматизмів при узгодженні іменників із прикметниками, змінюють закінчення слів чи взагалі пропускають службові слова. Через це їхня мова звучить спрощено і фрагментарно [34, с. 145].

Фонетико-фонематична сторона мовлення. Саме фонематичний слух і артикуляція зазвичай недостатньо розвинуті. Хоч загальний контур слів відтворюється правильно, діти можуть робити перестановку складів або заміну звуків, пропускати окремі звуки. Часто спостерігаються нечіткість дикції, спотворення ряду приголосних, характерні для загального мовленнєвого недорозвитку. У результаті розуміння зверненої мови значно погіршене: діти не завжди розпізнають зміни значення слів за допомогою морфем (префіксів, суфіксів) і мають труднощі з фонематичним аналізом слів.

Мовленнєва активність і поведінка. Частина дітей із ЗНМ III рівня демонструють низьку мовленнєву ініціативу. Через труднощі у висловленні власних думок такі діти можуть бути замкнутими або дратівливими під час навчання. Як відзначають дослідники, «діти із ЗНМ III рівня стикаються з серйозними труднощами у спілкуванні, що значно ускладнює їх соціально-емоційний розвиток». Зовнішні спостереження (наприклад, ігрова активність,

взаємодія з однолітками) підтверджують, що діти з мовленнєвими затримками бувають більш серйозними і замкненими, ніж їхні однолітки, а батьки фіксують підвищений стрес під час комунікації [34, с. 149].

Когнітивні процеси. Через порушену мовленнєву діяльність у дошкільників із ЗНМ III рівня спостерігаються затримки в інших пізнавальних сферах. Знижуються концентрація уваги, точність сприймання та обробки інформації, повільніше формується пам'ять. Як зазначено у корекційно-методичних посібниках, «через неповноцінну мовленнєву діяльність страждають: увага, пізнавальна діяльність, пам'ять, розумові функції». Такі діти довше привчаються до інструкцій, потребують додаткових повторів завдань, їхнє мислення часто має образний і несистематичний характер. Крім того, у багатьох випадках у дітей із ЗНМ III рівня спостерігаються порушення загальної моторики (координації рухів) та мовної моторики (координації артикуляційних рухів). Це означає, що мовленнєві труднощі нерідко супроводжуються труднощами у дрібній моторній діяльності (наприклад, у графічних навичках) та в цілому в координації дій.

Особливості соціальної взаємодії. Дослідження О. Керик (2020) присвячене особистісному та соціальному розвитку дошкільників із ЗНМ показало, що в таких дітей нерідко виявляються знижений рівень взаємодії з однолітками, труднощі у встановленні рольових стосунків у грі, а також занижена самооцінка через постійні невдачі у мовленнєвому спілкуванні [15, с. 12]. Вони можуть частіше залишатися осторонь колективних ігор або задовольнятися роллю пасивного учасника, що збіднює їхній соціальний досвід.

Саме психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня включають сумісний вплив мовних дефіцитів на мислення, емоційно-вольову сферу та соціальну адаптацію дитини вони зумовлені як віковими закономірностями розвитку, так і впливом мовленнєвого дефекту, у віці 5-6 років продовжує інтенсивно розвиватися наочно-образне та вербально-логічне мислення, увага, довільна пам'ять і увага, формується готовність до навчання в школі [15, с. 12].

Отже, психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня включає достатньо розвинене, хоча й недосконале мовлення (наявність фразового мовлення при фонетико-граматичних помилках), нормальний пізнавальний розвиток при можливих труднощах вербалізації, специфічні особистісні риси, зумовлені мовленнєвим дефектом (невпевненість або реактивність у спілкуванні), а також потребу в особливих умовах навчання і виховання. Розуміння цих особливостей є необхідною передумовою розробки ефективних шляхів корекції. Зокрема, враховуючи провідну роль гри у дошкільному дитинстві, цілеспрямоване використання розвивальних ігрових технологій розглядається як один із оптимальних способів активізувати мовленнєвий розвиток таких дітей в умовах, комфортних і природних для них. Проте перед практичним застосуванням ігор у корекційній роботі логопед має чітко усвідомлювати мовленнєві та психологічні особливості своїх вихованців, описані вище, щоб правильно дібрати форми і методи роботи.

1.2. Особливості формування комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня

Комунікативні уміння старших дошкільників – це система навичок, що забезпечують ефективне спілкування дитини з навколишнім світом. У науковій літературі підкреслюється, що наприкінці дошкільного віку (5–6 років) діти повинні опанувати базовий комплекс мовленнєвих компетенцій, який стане основою для успішного навчання у школі.

Психологічні дослідження комунікативних навичок дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ зосереджені на тому, як дитина сприймає, обробляє та передає інформацію під час спілкування і включають такі аспекти:

- емоційний інтелект – уміння дитини розпізнавати й контролювати власні емоції та розуміти емоції інших;
- соціальні навички – здатність до активного слухання, емпатії, а також адекватної реакції на невербальні сигнали (міміка, жести);

– бар'єри комунікації – досліджуються різні психологічні перешкоди, такі як страх, невпевненість або стрес, які можуть впливати на ефективність спілкування дітей дошкільного віку із ЗНМ [7, с. 33].

І. Брушневська визначає комунікативні вміння як сукупність мовленнєвих і когнітивних операцій, що забезпечують адекватне сприйняття, осмислення та продукування мовлення дітьми у різних умовах комунікації [6, с. 68].

У працях І. Горай комунікативні вміння і навички визначено як сукупність знань, умінь та поведінкових стратегій, що забезпечують ефективне спілкування та взаємодію між людьми; вони охоплюють здатність чітко та зрозуміло висловлювати свої думки, емоції, а також сприймати, аналізувати та адекватно реагувати на повідомлення інших. Комунікативні вміння включають як вербальні (мовленнєві) компоненти, так і невербальні (міміка, жести, інтонація), і забезпечують успішну міжособистісну взаємодію [13, с. 40].

А. Богущ та Н. Гавриш, науковці у галузі дошкільної освіти, підкреслюють, що комунікативна діяльність є найважливішою серед усіх видів діяльності, оскільки з неї починають формуватися інші. Автори визначають цю діяльність як специфічну форму спілкування, що ґрунтується на абстрактному мисленні та мовленні. Це поєднання забезпечує структуру елементами, які включають різноманітні дії та операції [5, с. 4].

Комунікативна компетентність включає кілька складових: лексичну (словниковий запас і вміння добирати слова), граматичну (будова речення, відмінювання, узгодження), фонетичну (звукова культура мовлення, вимова і сприйняття звуків), діалогічну (вміння вести розмову, чергуватися у діалозі) та монологічну (зв'язне самостійне висловлювання – розповідь, опис). Окрім того, важливими є прагматичні вміння – адекватно використовувати мовлення залежно від ситуації (звертатися ввічливо, привертати увагу співрозмовника, змінювати інтонацію тощо) – та невербальні навички спілкування (жести, міміка, контакт очей), що доповнюють вербальне мовлення [32, с. 34].

Завдання з формування комунікативних умінь і навичок у дітей дошкільного віку із ЗНМ зазначено і у Програмі розвитку дитини дошкільного

віку «Українське дошкілля», де представлено основні показники якими має оволодіти дитина старшого дошкільного віку, а саме:

1. Звукова культура мовлення дитини: – чітко і правильно вимовляє всі звуки та звукосполучення у словах рідної мови і фразях, згідно з нормами фонетики й орфоєпії; – добирає слова, близькі за звучанням, слова на відповідні звуки; – розрізняє і виділяє на слух голосні та приголосні звуки; – диференціює схожі звуки; – регулює силу голосу, користується розповідною, питальною та окличною інтонацією; – правильно ставить наголос як у словах, так і у фразях та реченнях; – ділить слова на склади та визначає їх кількість і порядок у слові; – графічно зображує поділ слів на склади; – правильно ставить наголос у слові та графічно зображує наголошений склад; – вільно орієнтується у звуковій структурі слова, робить звуковий аналіз слів [3, с. 89];

2. Лексична сторона мовлення: – вживає слова всіх частин мови; багатозначні, складні, узагальнювальні слова; слова, які означають абстрактні поняття, що характеризують взаємини між людьми; – користуються в мовленні образними виразами, порівняннями; – добирає синоніми, антоніми, фразеологічні звороти; – розуміє і правильно пояснює слова-омоніми, переносне значення слів; – послуговується дієсловами недоконаного виду, порівняльними прикметниками; – володіє словотворенням і словозміною; – використовує у мовленні багато ввічливих слів і звертань [3, с. 219].

3. Граматична сторона мовлення: – володіє граматичними категоріями рідної мови (рід, число, відмінок); – переважно правильно вживає відмінкові закінчення; – правильно утворює кличний відмінок іменників; – легко утворює за вказівкою дорослого нові слова (іменники, прикметники, дієслова) за допомогою суфіксів, префіксів, а також складні слова; – у мовленні користується різними типами речень: як простими, так і складними, зі сполучниками та сполучними словами, з однорідними членами, прямою мовою; – складає окличні, питальні, розповідні, безособові речення зі вставними словами;

4. Зв'язне мовлення: – дитина складає описові розповіді різного типу: сюжетно-описові, сюжетні за картинками, з власного досвіду, за зразком та

планом вихователя; – передає зміст знайомої казки, вистави, мультфільму; – дитина розповідає про події, свідком яких вона була, складає казки, загадки, розповіді про смішні випадки; – дитина складає творчі розповіді: продовжує розповідь, яку розпочав педагог, за опорними словами, за сюжетно-ігровою ситуацією, розповідь міркування, розповідь-пояснення; – складає розповіді-етюди, розповіді-мініатюри; – переказує знайомі художні тексти різної складності й композиції за планом педагога та за частинами; – поділяє сюжетну картину на логічно завершені частини, придумує назву до частин; об'єднує кілька сюжетів в єдину розповідь (розповіді за серією картин, ілюстрацій, порівняльні розповіді); – складає казки, загадки, розповіді про смішні випадки; – дає розгорнуті відповіді на запитання з монологічними вставками; – підтримує запропонований діалог відповідно до теми; – будує стимульований діалог відповідно до ситуації; володіє різними формами мовленнєвого етикету та культурою спілкування

5. Мовленнєвий етикет: володіє різними формами мовленнєвого етикету (вітання, прощання, прохання, вибачення, знайомства, компліменту); вміє ввічливо звертатися до незнайомих і малознайомих людей; дотримується культури мовленнєвого спілкування та взаємин [3, с. 232].

Сучасні програми розвитку мовлення (наприклад, роботи Л.О. Калмикової, Л.І. Трофименко) пропонують цілеспрямовані вправи для формування комунікативних умінь: дидактичні ігри на розвиток словника і граматики, сюжетно-рольові ігри для тренування діалогів, вправи на розрізнення звуків та автоматизацію вимови, мовленнєві ситуації для навчання зв'язних висловлювань. Важливо підкреслити, що формування комунікативних навичок – процес поетапний: спочатку дитина оволодіває елементарними вміннями (називати предмети, відповідати на запитання), згодом – складнішими (переказ, опис, вільна розмова на задану тему). Кожен етап потребує тренування і закріплення, що досягається через систематичні заняття і мовленнєву практику в різних ситуаціях [46, с. 34]. Також формування комунікативних навичок у дошкільників відбувається в процесі активної взаємодії з дорослими і однолітками. А.М. Богуш зазначає, що вирішальну роль у розвитку мовлення і спілкування дошкільника

відіграє мовленнєве середовище: багата на мовні стимули атмосфера у сім'ї та закладі дошкільної освіти сприяє швидкому збагаченню словника і формуванню навичок діалогу [2, с. 199]. Дорослий виступає не лише джерелом мовленнєвих зразків, а й комунікативним партнером, який вчить дитину слухати, ставити запитання, висловлюватися зрозуміло. На думку Н.В. Гавриш, для становлення зв'язного мовлення корисно залучати дітей до творчих мовленнєвих вправ: придумування казок, оповідань, римування – такі види роботи розвивають мовленнєву творчість і впевненість у власних висловлюваннях [6, с. 89].

У дітей із ЗНМ III рівня формування комунікативних умінь відбувається уповільнено і має свої особливості, зумовлені мовленнєвим дефектом. Через недостатній рівень розвитку мовних засобів спілкування, дитина з ЗНМ часто не може повною мірою реалізувати свій комунікативний намір. Це проявляється в різних ситуаціях: наприклад, дитині важко почати розмову першою, важко добирати слова для вираження своїх думок або емоцій, складно зрозуміло пояснити щось однолітку в грі. Нерідко така дитина обмежується жестами або мімікою, щоб донести бажане, або вдається до найпростіших слів і фраз, що можуть бути недостатньо інформативними.

Діти із ЗНМ III рівня часто пасивні у спілкуванні, вони рідше ініціюють діалог, ніж їхні однолітки з нормально розвиненим мовленням, рідше ставлять запитання дорослим, можуть мовчазно гратися поруч з іншими дітьми, не вступаючи в розмову. За даними наукових спостережень, у таких дітей порушено як діалогічне, так і монологічне мовлення. Зокрема, діалогічне мовлення страждає через труднощі у розумінні і підтриманні теми: дитина може не відповідати прямо на запитання, змінювати тему, уникаючи складних висловлювань, або відповідати надто коротко. Монологічне мовлення (зв'язні висловлювання) у дошкільників із ЗНМ зазвичай розвинене недостатньо: їм важко послідовно і логічно розповісти про подію чи переказати зміст казки, опис їхніх розповідей може бути уривчастим, з пропусками важливих деталей, порушенням логіки розвитку сюжету [31, с. 21]. Часто такі діти потребують додаткових питань від дорослого, щоб вибудувати розповідь, або наслідують почуті раніше формулювання, не

створюючи власного розгорнутого висловлювання. Водночас, дослідження показують, що базове розуміння мови у більшості дітей із ЗНМ III рівня збережене: вони розуміють звернене мовлення, виконують вербальні інструкції, здатні усвідомлювати зміст почутого оповідання або казки. Проблема полягає саме в активному мовленні, у продуктивній стороні комунікації [30, с. 36]. Таким чином, логопедичній роботі з такими дітьми притаманний дисбаланс між відносно кращим розвитком імпресивного мовлення (розуміння) та нижчим рівнем експресивного мовлення (розмови). Завдання вихователя – допомогти дитині подолати цей дисбаланс, сформувати активну мовленнєву позицію. На формування комунікативних навичок впливають також соціально-психологічні фактори.

Оскільки мовленнєві порушення у таких дітей мають системний характер, корекційно-розвивальна робота має бути комплексною та поетапною. Л.І. Трофименко рекомендує системний підхід: одночасну роботу над усіма компонентами мовлення – звуковимовою, лексикою, граматикою та зв'язним мовленням – з урахуванням психологічних механізмів формування мови. Практика також підтверджує, що успіх корекції багато в чому залежить від індивідуалізації занять. Як показало дослідження, діти із ЗНМ III рівня «потребують індивідуального підходу, який враховує особливості їх мовленнєвого розвитку».

Працюючи з дітьми цієї категорії, логопеди та педагоги комбінують різноманітні методи й прийоми. У практиці корекції широко застосовуються дидактичні мовленнєві ігри, вправи і завдання, які стимулюють формування дефіцитних компонентів мовлення. Зокрема, у спільній роботі Марєєвої Т. та Токарик Л. доведено, що діти дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, яких навчали через систему ігрових методів, демонстрували суттєве покращення в умінні вступати в діалог, розширенні активного словника та довшій тривалості висловлювань порівняно з дітьми, яких навчали традиційно (через вправи без ігрового контексту). Автори відзначають, що ігрова взаємодія стимулює у дітей позитивні емоції, знімає напруження, тому вони охочіше включаються у

мовленнєву діяльність. Це підтверджує загальну тенденцію: комунікативні вміння формуються успішніше у невимушеній, мотивуючій обстановці, якою і є гра [39].

За даними досліджень Н. Рудківської, оптимальне співвідношення ігрових завдань і цілеспрямованих вправ у корекційній роботі забезпечує найкращий розвиток мовлення старших дошкільників [53, с. 181]. Тобто, хоча спеціальні вправи (артикуляційні, лексичні, граматичні) теж потрібні, але їх варто інтегрувати в цікаву для дітей діяльність, щоби підтримувати комунікативну мотивацію.

Зокрема, ефективним методом є залучення дітей до сюжетно-рольових ігор, у яких створюються природні ситуації спілкування. Наприклад, у грі «Магазин» дитина бере на себе роль продавця чи покупця і повинна словесно обмінюватися репліками (вітання, запит ціни, прохання показати товар тощо). Діти із ЗНМ спочатку можуть грати ці ролі з допомогою вихователя або спостерігати за однолітками, які краще говорять, але поступово вони вчаться включатися у діалог. Сюжетно-рольова гра мотивує дітей говорити, бо спілкування є умовою продовження цікавої для них діяльності. Дорослий при цьому ненав'язливо коригує мовлення дітей, вводить нові слова і фрази, які потрібні за сюжетом гри. Л.П. Лепеха і М.Б. Городиська у посібнику «Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із ЗНМ» наводять приклади розгорнутих ігрових ситуацій, що сприяють розвитку саме комунікативної активності дітей: ігри-драматизації за мотивами казок, ігри з правилами, що вимагають мовленнєвої взаємодії між учасниками, тощо [33].

Окрім рольових ігор, великі можливості для розвитку комунікативних навичок дають дидактичні ігри мовленнєвого спрямування. Це різноманітні спеціально розроблені ігрові вправи, що тренують певні мовленнєві уміння. Наприклад, дидактична гра «Вгадай, про кого я кажу» передбачає, що одна дитина описує задуманий об'єкт або персонаж, не називаючи його прямо, а інші повинні здогадатися, про кого йдеться. Для дітей із ЗНМ така гра спочатку може бути складною, але вчитель-логопед допомагає побудувати опис (ставить навідні питання: який він? що робить? де живе?), тим самим навчаючи дитину

висловлюватися зв'язно. Інший приклад – гра «Так чи ні»: дорослий говорить твердження, а діти відповідають «так» або «ні» і пояснюють, чому. Це стимулює дітей формулювати короткі відповіді та обґрунтовувати їх, тобто будувати речення з пояснювальною структурою. Такі ігри розвивають діалогічне мовлення, уміння реагувати на репліки співрозмовника та додавати свою інформацію. О. Бабенко і І. Кольцова відзначають ефективність ігрових технологій саме у розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників з порушеннями мовлення [1, с. 16]. В їхній роботі наведено приклади ігрових завдань, які сприяють збагаченню словника дітей та навчають будувати зв'язні висловлювання (опис предметів, складання розповіді за серією картинок, словесні ігри типу «Придумай продовження історії» тощо).

Не менш важливим напрямом є розвиток навичок слухання і розуміння співрозмовника. Дитина із ЗНМ повинна навчитися не лише говорити, а й слухати партнера, чекати своєї черги в діалозі, уточнювати, якщо щось незрозуміло. Для цього застосовуються спеціальні ігрові прийоми. Наприклад, гра «Зіпсований телефон» у спрощеному варіанті: вихователь пошепки говорить коротке речення одній дитині, та передає почуте іншій – і так по колу. В кінці остання дитина вголос каже, що вона почула. Мета – навчити уважно слухати і точно відтворювати почуте. Інший прийом – ігри з правилами, які дисциплінують комунікативну поведінку. Так, у грі «Світлофор» діти домовляються: коли показують зелене коло – всі говорять, червоне – всі мовчать, потім вихователь швидко змінює сигнали, а діти вчаться то висловлюватися, то зупинятися і слухати інших [17]. Це в ігровій формі привчає їх не перебивати, дотримуватися черговості реплік.

Варто зазначити, що формування комунікативних умінь у дошкільників із ЗНМ відбувається успішніше за умови активної участі сім'ї. Батькам таких дітей вихователі дають рекомендації щодо розвитку мовлення вдома: більше розмовляти з дитиною, заохочувати її висловлюватися, ставити відкриті запитання (що вимагають розгорнутої відповіді, а не односкладового «так/ні»), спільно грати в словесні ігри [23]. Наприклад, під час читання книжки з

картинками корисно просити дитину описати зображення чи передбачити, що буде далі за сюжетом – це стимулює мовленнєву активність. Якщо дитина робить помилки, батькам радять не сварити її і не перебивати, а м'яко повторити фразу правильно і заохотити продовжити думку. Позитивний емоційний контакт у спілкуванні з близькими створює у дитини відчуття успіху і поступово долає боязкість.

Отже, особливостями формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня є: низька мовленнєва активність, труднощі в діалогічному та монологічному мовленні, психологічні бар'єри у спілкуванні, зумовлені попереднім негативним досвідом. Для подолання цих проблем необхідно створювати спеціальні педагогічні умови, де спілкування виникає природно і невимушено – передусім у грі та інших видах діяльності, близьких дітям. Формування комунікативних навичок має здійснюватися комплексно: через сюжетно-рольові ігри, дидактичні мовленнєві ігри, інтерактивні вправи, а також через залучення сім'ї до мовленнєвого розвитку дитини. Застосування таких підходів сприяє тому, що діти із ЗНМ поступово стають більш упевненими у спілкуванні, розширюють свої можливості мовленнєвого самовираження, що є запорукою їх успішної соціалізації та підготовки до навчання в школі.

1.3. Розвивальні ігрові технології як засіб активізації мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня

Гра є провідною діяльністю у дошкільному віці, тому її педагогічний потенціал надзвичайно високий у всіх сферах розвитку дитини, зокрема й мовленнєвій. Класики педагогіки і психології (А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.) наголошували на важливому значенні ігрової діяльності для виховання і навчання дитини. Психологи розглядають гру як особливий вид діяльності, що відображає дійсність шляхом активного її перетворення, в ході якого у дітей виникає потреба в мовленні [32].

Саме у грі відбувається розвиток вищих психічних функцій дитини, зокрема мовлення, оскільки гра створює “зону найближчого розвитку”, де дитина діє на

рівні, трохи вищому за її актуальні можливості, підтримувана уявною ситуацією та рольовими стосунками. У грі дошкільник часто говорить більше і складніше, ніж у повсякденному спілкуванні, адже цього вимагає роль чи сюжет, які він реалізує. Таким чином, гра стимулює мовленнєву активність природно, невимушено і захоплююче для дитини. Наукові дослідження підтверджують, що використання ігрових прийомів у навчанні позитивно впливає на мотивацію дітей до мовленнєвої діяльності, підвищує результативність засвоєння мовного матеріалу [20].

Під терміном **розвивальні ігрові технології** розуміють сукупність педагогічних прийомів і методів, що передбачають організацію різних видів ігор з метою всебічного розвитку дошкільника, в тому числі мовленнєвого. Це цілеспрямоване використання гри як засобу навчання і корекції: дорослий добирає зміст гри, правила, матеріали таким чином, щоб стимулювати активність дитини і впливати на потрібні сторони її розвитку. Дослідниця І. Дичківська відносить ігрові технології до інноваційних педагогічних технологій, які забезпечують особистісно орієнтований підхід і створюють ситуацію успіху для дитини. Розвивальні ігри відрізняються від просто розважальних тим, що мають приховане навчальне або корекційне завдання при збереженні привабливої і захопливої форми діяльності [16, с. 67].

Для логопедичної роботи з дошкільниками із ЗНМ розвивальні ігрові технології означають цілеспрямоване використання різних видів ігор – дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих з мовленнєвим супроводом, комп'ютерних навчальних ігор тощо – з метою стимулювання мовленнєвого розвитку. Важливо, що це саме технологія, тобто система роботи: ігри плануються відповідно до поставлених корекційних завдань, добираються з урахуванням мовленнєвих можливостей дітей, ускладнюються поступово, забезпечується повторюваність і варіативність ігрових завдань [47, с. 15].

У логопедичній роботі розвивальні ігрові технології – це організація мовленнєво орієнтованих ігор, які допомагають дитині подолати мовленнєві труднощі і розвинути мовлення, непрямо навчаючи через гру.

Як зазначає І. Брушневська, гра для дитини є настільки природною, що корекційні прийоми, упроваджені в ігрову діяльність, сприймаються легко і невимушено, що підвищує ефективність логопедичної роботи. Сучасні дослідження (Т. Марєєва, Л. Токарик та ін.) підтверджують, що використання ігрових методів значно підвищує показники мовленнєвого розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями порівняно з традиційними вправами. Зокрема, діти, з якими займалися за допомогою розвивальних ігор, демонструють більшу вмотивованість до спілкування, швидше засвоюють нові слова і граматичні структури, активніше долають мовленнєві бар'єри [4, с. 12].

Існує багато видів ігор, які можуть бути використані для розвитку мовлення дітей.

Дидактичні (навчальні) ігри спеціально створені для засвоєння знань, умінь і навичок. В мовленнєвому розвитку вони займають вагоме місце, оскільки дозволяють тренувати окремі компоненти мовлення в цікавій формі. Наприклад, дидактичні ігри на розвиток фонематичного слуху: «Впіймай звук» – коли діти плескають у долоні, почувши певний звук у слові; або «Хто загубився?» – дорослий вимовляє ряд слів, серед яких одне «зайве» за звуком (наприклад, сукня, сумка, зуб – зайве зуб, бо не на [с]), і діти мають знайти це слово. Такі ігри тренують слухову увагу та диференціацію звуків.

Інший тип – ігри на збагачення словника: «Чарівний мішечок», коли дитина на дотик дістає предмет із мішечка і описує його; «Скажи навпаки» – дорослий називає слово, а дитина підбирає антонім (великий – маленький, швидкий – повільний); гра «Хто більше?» – хто більше назве слів на задану тему (наприклад, назви тварин, фрукти, меблі тощо). Усі ці дидактичні ігри з одного боку розважають, а з іншого – розширюють словниковий запас, активізують розумові операції (класифікацію, добір синонімів/антонімів), вчать дитину свідомо ставитися до слова.

Дидактичні ігри з граматичного розвитку можуть містити, наприклад, такі завдання: гра «Виправ помилку» – дорослий навмисно говорить з граматичними помилками («Наші миша бігли»), а діти виправляють («Наші миші бігли»); гра

«Закінчи речення» – вихователь починає фразу, а дитина завершує, правильно узгоджуючи слова (наприклад: «Якщо б у мене була чарівна паличка, я б ...»). Ці ігрові прийоми допомагають засвоїти граматичні правила не через нудне повторення, а через захопливе завдання.

Сюжетно-рольові ігри вже згадувалися в контексті комунікативних навичок, але вони важливі й для загального мовленнєвого розвитку. В процесі розгортання сюжету діти непомітно для себе тренують різні аспекти мовлення. Наприклад, гра «Лікарня»: дитина-«лікар» розпитує «пацієнта» (дорослого або іншу дитину) про симптоми – таким чином вона вчиться ставити питання і будувати зв'язні монологічні висловлювання (пояснення, поради щодо лікування) [17]. А «пацієнт» вчиться описувати свій стан, використовує назви частин тіла, скаржиться (вживаючи різні види речень). У грі «Будівництво» діти опановують тематичну лексику (будівельні матеріали, інструменти), вчаться узгоджувати дії: «Ти принеси цеглу, а я замішуватиму цемент». Отже, рольові ігри збагачують словник, розвивають граматично правильне мовлення у функціональних ситуаціях. За твердженням Н.І. Луцан та А.М. Богуш, ігрова діяльність є ефективним засобом розвитку всіх сторін мовлення дошкільників [36, с. 211].

Вони пропонують в навчальному посібнику широкий спектр ігор: від простих словесних забав до розгорнутих ігрових ситуацій з правилами і ролями, де діти повинні застосовувати мовлення творчо. Включення таких ігор у корекційно-розвивальну роботу значно підвищує її результативність, оскільки діти засвоюють мовний матеріал в процесі дії, емоційно пережитої ситуації, а це забезпечує міцніше запам'ятовування і вміння застосувати знання на практиці.

Рухливі ігри з правилами (наприклад: «Сова» чи «День і ніч», де діти виконують команди ведучого) можуть також використовуватися для розвитку мовлення, особливо розуміння інструкцій та реакції на слова. В таких іграх діти вчаться слухати і чути: щоб правильно діяти, треба зрозуміти словесну команду. Інсценізації (драматизації) – це розігрування знайомих казок чи історій за ролями, часто з використанням простих костюмів або масок. Інсценізація спонукає дітей відтворювати текст близько до оригіналу або імпровізувати діалоги від імені

персонажів, що розвиває пам'ять, виразність мовлення, уміння говорити інтонаційно забарвлено. Інсценізація казки «Ріпка», наприклад, навчить дитину послідовно переказувати сюжет і вживати повторювані конструкції («тягнули-потягнули – і витягнули»). Такі ігри хороші тим, що залучають навіть сором'язливих дітей: перевтілення в образ допомагає подолати мовленнєву скутість [32].

Для активізації мовленнєвого розвитку застосовуються також ігри з використанням технічних засобів: мультимедійні презентації, комп'ютерні логопедичні ігри, інтерактивні тренажери. Сучасні діти добре реагують на електронні ігрові форми – яскраві картинки, анімацію, елементи гри на планшеті чи інтерактивній дошці. Існують комп'ютерні програми, створені для автоматизації звуків, розвитку фонематичного слуху, лексико-граматичних категорій.

Наприклад, цифрові ігри, де треба розподілити предмети по кошиках за першою літерою назви (тренуємо звуковий аналіз слів), або ігри на відповідність слова і картинки (розвиток словника). Такі засоби доцільно використовувати в індивідуальній роботі чи як домашні завдання спільно з батьками. Однак фахівці застерігають від надмірної захопленості екранами – головне місце все ж має займати жива гра і безпосереднє спілкування, а комп'ютерні ігри виступають лише допоміжним компонентом технології.

Необхідно підкреслити, що розвивальні ігри для успішного впливу на мовлення повинні підбиратися з урахуванням мовленнєвих можливостей дитини. Принцип «від простого до складного» є визначальним: спочатку даються ігрові завдання, які дитина здатна виконати з невеликою допомогою (зона найближчого розвитку), поступово рівень складності підвищується. Наприклад, на початковому етапі корекції звуковимови ігри спрямовані на слухове розрізнення звуків, постановку їх ізольовано (гра «Впіймай звук»). Далі, коли звук введено в мовлення, проводяться ігри на автоматизацію звука в складах і словах («Придумай слово зі звуком [ш]» – діти кидають м'яч і називають слова). На

зключному етапі – ігри на диференціацію схожих звуків у реченнях і текстах («Склади смішну скоромовку зі словами на [ш] і [с]») [42].

Така послідовність закладена, зокрема, у методичному посібнику Н.В. Фурман (2017), де описано систему ігрових прийомів для подолання тяжких мовленнєвих порушень. Авторка пропонує конкретні ігри та вправи для кожного етапу роботи над звуками, а також для розвитку лексико-граматичної сторони мовлення – все це оформлено у вигляді захопливих ігор, казкових ситуацій, що робить корекційне навчання привабливим для дитини [61].

Практика показує, що впровадження розвивальних ігор у заняття з дітьми із ЗНМ III рівня не лише покращує їхні показники мовленнєвого розвитку, а й позитивно впливає на загальний розвиток – пізнавальну активність, творчі здібності, впевненість у собі.

Наприклад, звичайне повторення слів стає цікавішим, якщо це подано як змагання «Хто швидше придумає слово», а тренування звуконаслідування перетворюється на гру «Вгадай, чий голос» (діти зображують голоси тварин, а решта відгадує). Розглядаючи сучасний досвід, можна побачити, що розвивальні ігрові технології набули поширення і за кордоном.

У зарубіжних програмах раннього розвитку (наприклад, методика М. Монтесорі, освітні ігри Ф. Фрьюбеля) активно використовуються ігрові форми навчання мови та грамоти. У багатьох країнах впроваджуються програми «learning through play» («навчання через гру»), які довели свою ефективність у підвищенні мовленнєвої компетентності дітей. Українські науковці інтегрують ці підходи у вітчизняну систему спеціальної освіти, спираючись при цьому на національні традиції і власний досвід.

Так, О.В. Чеботарьова (2020) у навчально-методичному посібнику з корекційно-розвивальних технологій для дітей з порушеннями розвитку розглядає ігрові технології як один із ключових компонентів комплексної допомоги [49].

А Л.О. Калініна (2023) дослідила використання дидактичних ігор у формуванні мовленнєвої компетентності дошкільників з особливими освітніми потребами, підтвердивши їх високу результативність.

Таким чином, і наукові, і практичні джерела вказують на беззаперечну користь і необхідність застосування розвивальних ігор у роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

У логопедичній практиці напрацьовано чимало конкретних ігрових методик для розвитку мовлення.

Одна з них – методика Т.М. Піроженко, яка пропонує розвивати мовлення дошкільників через систему ігор з предметами та словами. Згідно з цією методикою, на кожному занятті використовуються спеціальні мовні ігри: “Лото слів” (на розвиток словника), “Чарівні перетворення” (на словотвір, коли діти придумують нові слова від заданого), “Живий мікрофон” (для тренування монологічного мовлення: дитина в ролі “диктора” щось розповідає до уявної аудиторії). Інша відома методика – ігри з картками “Мовленнєва скарбничка”, укладені В. Сухарем (2008), що містять завдання у вигляді гри на всі мовленнєві категорії: звуки, слово, речення, зв’язне мовлення [46].

Діти витягають картку із завданням (наприклад: “Назви п’ять овочів і п’ять фруктів”, або “Склади речення зі словами кіт і диван”) і намагаються виграти якомога більше таких карток, виконуючи завдання. Це змагальний і водночас навчальний процес. Логопеди-практики часто комбінують різні ігрові прийоми, створюючи авторські ігри під потреби конкретних дітей. Наприклад, щоб стимулювати фразове мовлення у малоактивної дитини, придумують серію ігор-“провокаторів” мовлення: гра “Телефон” – дорослий телефонує дитині на іграшковий телефон і просить розповісти новину; гра “Репортер” – дитина вдає репортера з мікрофоном і бере інтерв’ю у вихователя чи улюбленої ляльки; гра “Скарбничка слів” – кожне нове слово, яке дитина сьогодні сказала, малюється чи записується на папірці і збирається в скарбничку, наприкінці дня їх підраховують (це мотивує говорити більше нових слів). Такі творчі прийоми засновані на принципах розвивальної гри і доводять свою ефективність на практиці.

Таблиця 1.1.

Приклади розвивальних ігор для мовленнєвого розвитку старших дошкільників із ЗНМ III рівня

Назва гри	Короткий опис	Мета (розвивальний акцент)
Чарівний мішечок	Діти витягують із мішечка предмет, описують його ознаки, щоб інші вгадали.	Розвиток словника і зв'язного мовлення.
Хто я?	Дитині закріплюють картку на спині. Інші описують предмет або істоту, дитина має здогадатися.	Активізація діалогічного мовлення і слухання.
Скажи навпаки	Логопед називає слово, дитина підбирає антонім.	Розвиток лексичних умінь і мислення.
Виправ помилку	Діти виправляють навмисні помилки в реченнях логопеда.	Формування граматичних навичок і мовного чуття.
Телефон	Діти шепочуть фрази одне одному, останній говорить почуте вголос.	Удосконалення фонематичного слуху і вимови.
Склади розповідь	Діти по черзі складають розповідь за картинками.	Розвиток зв'язного мовлення і уяви.
Магазин	Діти грають у магазин: продавець і покупець спілкуються.	Тренування діалогічного мовлення, ввічливих форм, тематичне збагачення словника.

Підсумовуючи, розвивальні ігрові технології – дієвий інструмент активізації мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ III рівня. Вони забезпечують потрібну інтенсивність мовленнєвої практики в комфортній для дитини формі, підвищують її мотивацію та впевненість [30].

Гра дозволяє впровадити корекційні завдання непомітно для дитини, знімаючи стрес і втому, що особливо важливо при тривалій логопедичній роботі.

Наукові дослідження і педагогічний досвід одноставно свідчать: правильно підібрана та систематично застосовувана ігрова технологія здатна значно пришвидшити темпи розвитку мовлення у дошкільників з недорозвитком мовлення. Це робить процес подолання ЗНМ більш ефективним і природним, відкриваючи дитині можливість повноцінно спілкуватися і успішно навчатися в подальшому.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ РОЗВИВАЛЬНИХ ІГОР НА МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ІІ РІВНЯ

2.1. Діагностика рівнів сформованості мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІ рівня

Мета емпіричного дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність використання розвивальних ігор у процесі мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІ рівня; визначити рівень сформованості мовленнєвих умінь та оцінити результативність впроваджених ігрових методик.

Дослідження було проведено на базі закладу дошкільної освіти Зорянський ЗДО ясла-садок Зорянської сільської ради Рівненського району.

У ньому взяли участь 52 дітей старшого дошкільного віку: 26 мали ЗНМ ІІ рівня, 26 – нормотиповий розвиток. Випробувані старші дошкільники із зазначеним мовленнєвим порушенням, які взяли участь у нашому дослідженні, були поділені на дві групи по 13 учасників – експериментальну (далі – ЕГ) та контрольну (далі – КГ).

Етапи дослідження:

І етап – констатувальний. Було визначено початковий рівень сформованості мовленнєвих навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІ рівня. На цьому етапі: – розроблено комплекс діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівнів сформованості словникового запасу, граматичних умінь, фонетико-фонематичних процесів і зв'язного мовлення; – організовано дослідницьку роботу, проведено первинне обстеження; – зібрано та проаналізовано результати, здійснено їх інтерпретацію.

ІІ етап – формуючий. Визначено й обґрунтовано педагогічний алгоритм формування мовленнєвих умінь дітей шляхом застосування розвивальних ігор. На цьому етапі з дітьми ЕГ проводилася цілеспрямована робота, яка включала використання дидактичних, рольових та мовленнєвих ігор, спрямованих на

збагачення словникового запасу, розвиток граматично правильного мовлення, удосконалення звуковимови та формування навичок зв'язного мовлення.

III етап – **контрольний**. Було проведено повторну діагностику рівнів сформованості мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. На цьому етапі: – організовано повторне дослідження мовленнєвих умінь у дітей обох груп; – здійснено аналіз отриманих результатів і визначено ефективність упроваджених розвивальних ігор у системі корекційно-розвивальної роботи; – оцінено динаміку мовленнєвого розвитку дітей ЕГ порівняно з КГ.

Для дослідження мовленнєвого розвитку дітей із ЗНМ III рівня було визначено такі основні критерії оцінювання:

Таблиця 2.1.

Критерії мовленнєвого розвитку	Показники мовленнєвого розвитку
Лексичний розвиток	Багатий словниковий запас. Здатність використовувати слова відповідно до ситуації (знання синонімів, антонімів, узагальнюючих понять тощо). Уміння визначати значення слів і створювати словосполучення.
Граматичний розвиток	Правильне вживання граматичних форм (відмінків, чисел, родів, часів тощо). Уміння складати прості та складні речення. Використання мовленнєвих конструкцій відповідно до контексту.
Фонетико-фонематичний розвиток	Чітка вимова всіх звуків рідної мови. Вміння розрізняти звуки на слух (фонематичний слух). Вміння правильно вживати звуки в мовленні.
Зв'язне мовлення	Уміння складати розповіді, переказувати тексти, описувати події чи предмети. Логічна послідовність викладу. Використання виразних засобів мовлення (епітетів, порівнянь).

На основі зазначених критеріїв було виділено три рівні сформованості мовленнєвих умінь у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня:

Високий рівень. Діти мають розвинений активний словниковий запас, використовують різноманітні слова та терміни з різних тематичних груп, володіють умінням пояснювати нові слова, вживають синоніми, антоніми. Будуєть граматично правильні речення різної складності, вміло користуються дієсловами у різних часових формах, займенниками. Вимова звуків правильна, мовлення чітке, інтонаційно виразне. Діти здатні послідовно й логічно викладати свої думки, будувати повноцінні розповіді та підтримувати діалог.

Середній рівень. Словниковий запас помірний, діти переважно використовують загальнонавчальні слова, іноді потребують допомоги для добору слів. Синоніми вживають рідко. Речення будують переважно прості, з можливими граматичними помилками, іноді порушують порядок слів. Вживання часових форм дієслів може бути неточним. Звукова вимова не завжди чітка, інтонаційне оформлення ослаблене. Уміння викладати думки є, але розповіді не завжди зв'язні; потребують підказок для логічного завершення висловлювання.

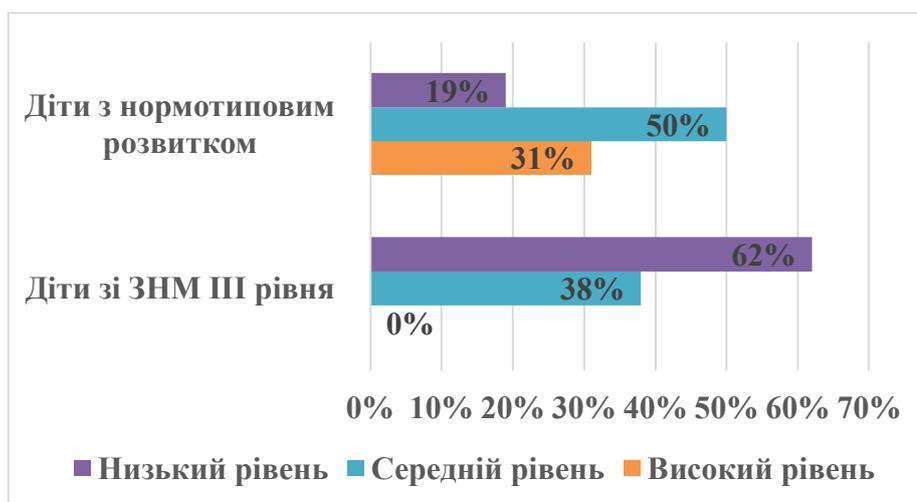
Низький рівень. Словниковий запас обмежений, діти використовують прості й повторювані слова, не розуміють значення нових слів. Складання речень утруднене або відсутнє, переважають серйозні граматичні помилки, спостерігається порушення порядку слів. Вимова багатьох звуків неточна, що ускладнює спілкування. Інтонація одноманітна або відсутня. Висловлювання часто не пов'язані між собою, діти не здатні самостійно підтримувати діалог чи створити розповідь без допомоги дорослого.

У процесі вивчення рівня сформованості лексичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком та у дітей із ЗНМ III рівня було застосовано завдання для виявлення предметного словника у дітей, виявлення вміння добирати дії, характерні для поданого предмета, виявлення вміння добирати ознаки та якості до предмета, вміння вживати слова з протилежним значенням. (див. в додатку А)

**Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексичної сторони
мовлення (констатувальний етап)**

	Рівень	Діти зі ЗНМ III рівня	Діти з нормотиповим розвитком
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	8 (31 %)
2	<i>Середній</i>	10 (38 %)	13(50%)
3	<i>Низький</i>	16 (62 %)	5 (19%)

На рисунку 1, наочно представлені результати дослідження рівня розвитку сформованості лексичної сторони мовлення у 26 дітей з ЗНМ III рівня та з 26 дітей з нормотиповим розвитком (констатувальний етап).

Рис. 1. Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексичної сторони мовлення (констатувальний етап).

Як видно з рисунка 1, високий рівень лексичного розвитку виявлено лише у дітей з нормотиповим розвитком — 8 дітей (31%), тоді як серед дітей із ЗНМ III рівня таких результатів не зафіксовано (0%).

Середній рівень сформованості лексичної сторони мовлення спостерігається у 10 дітей із ЗНМ (38%) та у 13 дітей з нормотиповим розвитком (50%). Це свідчить про те, що навіть у дітей з порушеннями мовлення спостерігається певна позитивна динаміка у засвоєнні лексики, однак вона є нижчою, ніж у ровесників без мовленнєвих порушень.

Низький рівень лексичного розвитку домінує серед дітей із ЗНМ III рівня — 16 дітей (62%), тоді як серед дітей з нормотиповим розвитком цей показник становить лише 5 дітей (19%).

Отже, більшість дітей із ЗНМ III рівня мають недостатньо сформований словниковий запас, що виявляється у труднощах добору слів, обмеженому активному словнику та низькій мовленнєвій активності. Це підтверджує потребу у цілеспрямованій корекційній роботі, спрямованій на розвиток лексичної сторони мовлення.

У подальшому ході експерименту увага була зосереджена на дослідженні **фонетико-фонематичної сторони** мовлення дітей старшого дошкільного віку та із ЗНМ III рівня, а саме дослідження стану фонематичного сприймання, дослідження складних форм фонематичного аналізу (визначення позиції звуку у слові), дослідження складних форм фонематичного аналізу (аналіз звукового складу слова). (див. в додатку Б).

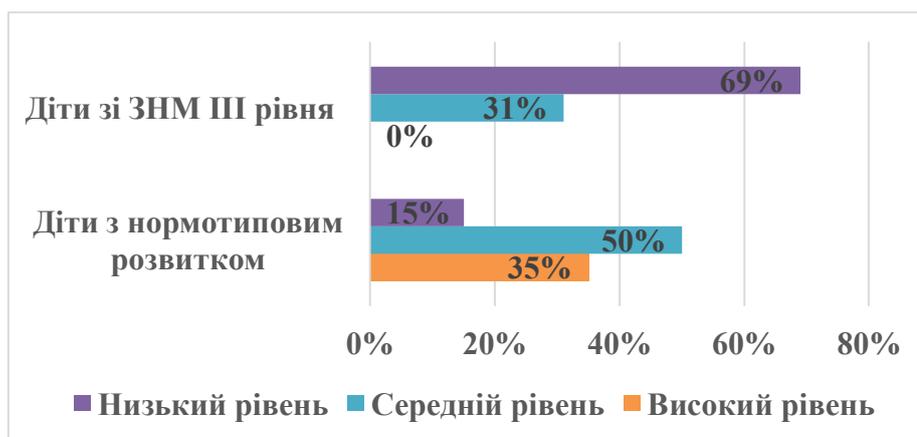
Узагальнені дані про рівень розвитку фонематичного сприймання у дітей, представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати рівня розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III та нормотиповим розвитком

	Рівень	Діти зі ЗНМ III рівня	Діти з нормотиповим розвитком
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	9 (35 %)
2	<i>Середній</i>	8 (31 %)	13 (50 %)
3	<i>Низький</i>	18 (69 %)	4 (15 %)

На рисунку 2 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III та нормотиповим мовленнєвим розвитком.

Рис. 2. Діагностика рівня фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III та нормотиповим мовленнєвим розвитком.

Аналіз результатів, поданих на рисунку 2, показує, що між дітьми із загальним недорозвитком мовлення III рівня та дітьми з нормотиповим мовленнєвим розвитком існують суттєві відмінності у рівні сформованості фонетико-фонематичної складової мовлення.

Високий рівень розвитку цієї складової спостерігається лише у дітей з нормотиповим розвитком — 9 осіб (35%), тоді як серед дітей із ЗНМ III рівня таких результатів не зафіксовано (0%). Це свідчить про наявність значних труднощів у формуванні фонематичних процесів у дітей із мовленнєвими порушеннями.

Середній рівень виявлено у 8 дітей із ЗНМ (31%) та у 13 дітей з нормотиповим мовленнєвим розвитком (50%). Такий показник демонструє, що частина дітей із ЗНМ частково володіє фонематичними навичками, однак вони залишаються нестійкими й недостатньо автоматизованими.

Низький рівень є переважаючим серед дітей із ЗНМ III рівня — 18 дітей (69%), тоді як серед дітей з нормотиповим розвитком його зафіксовано лише у 4 дітей (15%). Це вказує на глибокі порушення фонематичного слуху, труднощі у

сприйманні та диференціації звуків, що безпосередньо впливає на якість звуковимови.

Результати дослідження підтверджують, що у більшості дітей із ЗНМ III рівня спостерігається недостатня сформованість фонетико-фонематичних процесів, що потребує систематичної та цілеспрямованої логопедичної роботи, спрямованої на розвиток звукового аналізу, синтезу та формування правильних артикуляційних навичок.

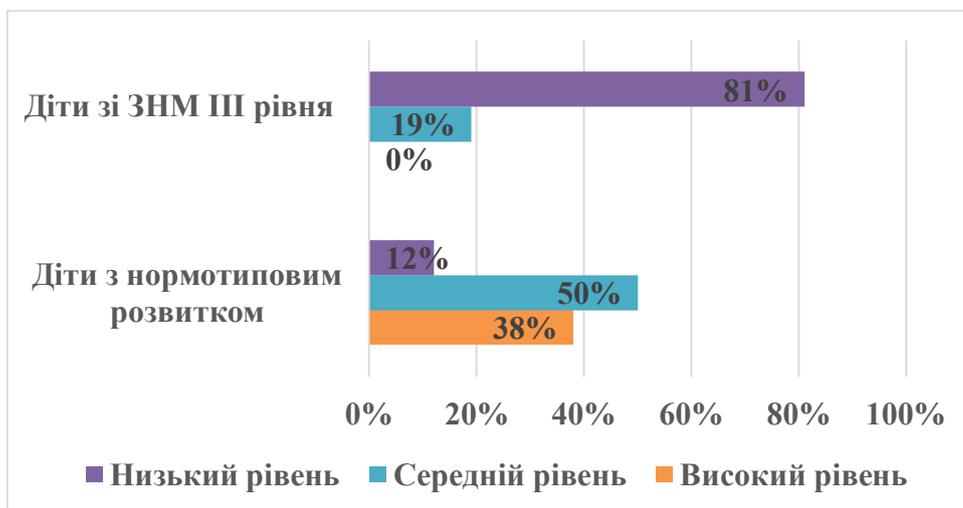
Наступним кроком у ході дослідження стало визначення рівня розвитку **граматичної складової мовлення** у дітей старшого дошкільного віку з нормотиповим рівнем мовленнєвого розвитку та дітей із ЗНМ III рівня, а саме виявлення вміння відмінювати іменники множини у родовому відмінку, вміння відмінювати іменники однини та множини у давальному відмінку, вміння відмінювати іменники однини та множини у знахідному відмінку, вміння узгоджувати прикметники з іменниками (змінювати прикметники за родами), та вміння узгоджувати іменники з числівниками. (див. в додатку В).

Таблиця 2.4.

Результати рівня розвитку граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком мовлення

	Рівень	Діти зі ЗНМ III рівня	Діти з нормотиповим розвитком
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	10 (38%)
2	<i>Середній</i>	5 (19%)	13 (50%)
3	<i>Низький</i>	21 (81%)	3 (12%)

На рисунку 3 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ та нормальним мовленнєвим розвитком.

Рис. 3. Діагностика рівня граматичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ та нормотиповим мовленнєвим розвитком.

Аналіз результатів, представлених на рисунку 3, демонструє суттєві відмінності у рівнях сформованості граматичної сторони мовлення між дітьми із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня та дітьми з нормотиповим розвитком.

Високий рівень граматичної компетентності зафіксовано лише у дітей з нормотиповим розвитком — 10 осіб (38%), тоді як серед дітей із ЗНМ III рівня таких результатів не спостерігалось (0%).

Середній рівень сформованості граматичної сторони мовлення виявлено у 5 дітей із ЗНМ (19%) та у 13 дітей з нормотиповим розвитком (50%), що свідчить про часткове володіння граматичними конструкціями у дітей із мовленнєвими порушеннями, проте цей рівень недостатній для повноцінного комунікативного функціонування.

Низький рівень переважає серед дітей із ЗНМ III рівня — 21 дитина (81%), тоді як серед дітей з нормотиповим розвитком низький рівень зафіксовано лише у 3 дітей (12%). Це свідчить про значні труднощі у формуванні граматичної правильності мовлення, включаючи узгодження слів, побудову речень та використання граматичних конструкцій.

Завершальним етапом початкового дослідження стало вивчення рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня та нормотиповим розвитком.

Діагностика передбачала виконання завдань, спрямованих на виявлення умінь дітей послідовно, логічно та граматично правильно будувати висловлювання, відтворювати зміст прослуханого чи побаченого, для дослідження зв'язного мовлення взятих із «Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», автор – Катерина Крутій [29].

Результати рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком мовлення

	Рівень	Діти зі ЗНМ III рівня	Діти з нормотиповим розвитком
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	10 (38%)
2	<i>Середній</i>	6 (23%)	13 (50%)
3	<i>Низький</i>	20 (77%)	3 (12%)

На рисунку 4 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ та нормотиповим розвитком мовлення.

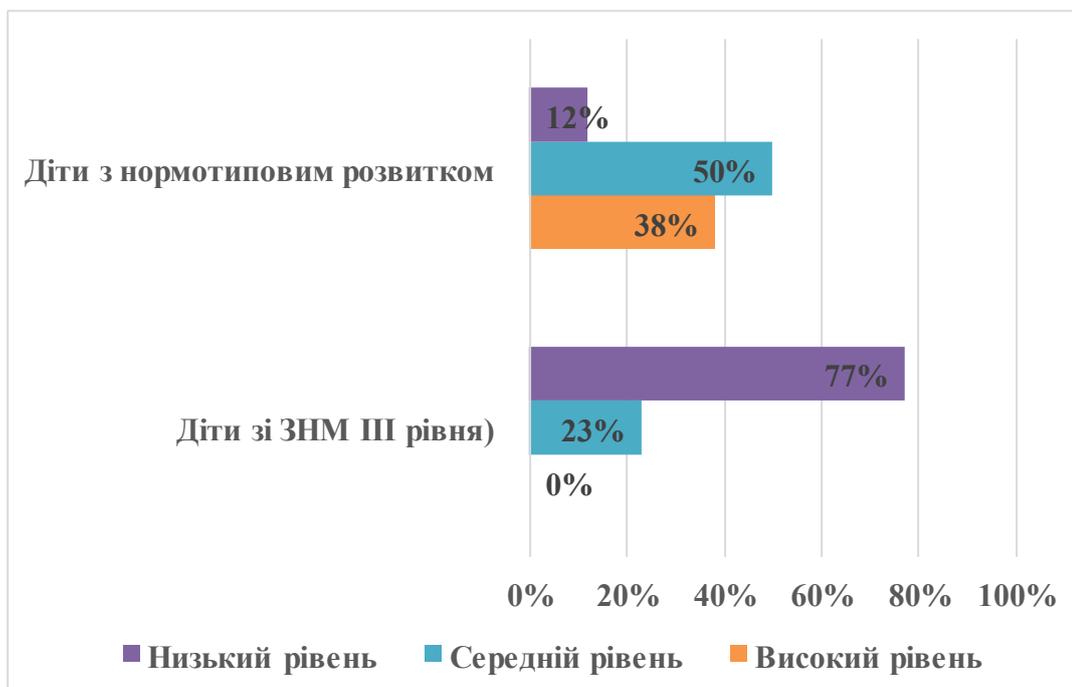

Рис. 4. Діагностика рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ та нормотиповим мовленнєвим розвитком.

Як показано на рисунку 4, високий рівень сформованості зв'язного мовлення спостерігається лише у дітей з нормотиповим розвитком — 10 осіб (38%), тоді як серед дітей із ЗНМ III рівня таких результатів не виявлено (0%).

Середній рівень досягнуто у 6 дітей із ЗНМ (23%) та у 13 дітей з нормотиповим розвитком (50%), що свідчить про часткову сформованість навичок побудови логічного висловлювання у дітей із мовленнєвими порушеннями.

Низький рівень переважає серед дітей із ЗНМ III рівня — 20 осіб (77%), тоді як серед дітей з нормотиповим розвитком він спостерігається лише у 3 дітей (12%). Це вказує на наявність серйозних труднощів у формуванні зв'язного мовлення, включаючи труднощі у відтворенні змісту, побудові речень та логічній послідовності висловлювань.

Отже, результати дослідження показують, що у більшості дітей із ЗНМ III рівня спостерігаються значні порушення зв'язного мовлення, що обґрунтовує необхідність цілеспрямованої та систематичної корекційної роботи логопеда для розвитку комунікативної компетентності.

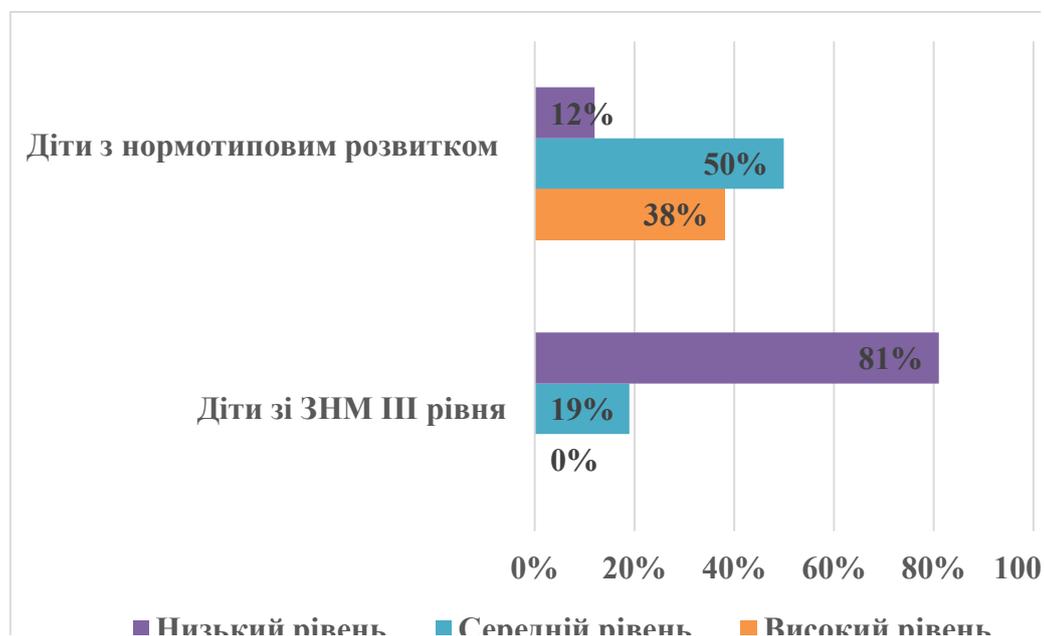
Усі отримані результати виконання методик були узагальнені та зведені в підсумкову таблицю, що дало можливість визначити рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком після формульовального етапу експерименту.

Таблиця 2.6

Зведені результати мовленнєвих умінь і навичок у дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком мовлення

	Рівень	Діти зі ЗНМ III рівня	Діти з нормотиповим розвитком
1	<i>Високий</i>	0 (0%)	10 (38%)
2	<i>Середній</i>	5 (19%)	13 (50%)
3	<i>Низький</i>	21 (81%)	3 (12%)

Рис. 5. Зведені результати рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком мовлення.

Як видно з таблиці 2.6 та рисунка 5, результати обстеження дітей після констатувального етапу експерименту підтверджують наявність суттєвих відмінностей між мовленнєвим розвитком дітей із ЗНМ III рівня та їхніми ровесниками з нормотиповим розвитком.

Високий рівень мовленнєвого розвитку продемонстрували лише діти контрольної групи — 10 осіб (38%), тоді як серед дітей із ЗНМ III рівня таких результатів не зафіксовано (0%).

Середній рівень спостерігається у 5 дітей (19%) із ЗНМ III рівня та 13 дітей (50%) з нормотиповим розвитком. Це свідчить про часткове покращення мовленнєвих умінь у дітей експериментальної групи, однак досягнутий рівень ще не забезпечує повноцінної комунікативної діяльності.

Низький рівень сформованості мовлення переважає серед дітей із ЗНМ III рівня — 21 дитина (81%), тоді як серед дітей з нормотиповим розвитком цей показник становить лише 3 дітей (12%).

Отже, аналіз підсумкових даних показує, що попри певну позитивну динаміку, у більшості дітей із ЗНМ III рівня мовлення залишається недостатньо сформованим. Це свідчить про необхідність подальшої систематичної логопедичної роботи, спрямованої на вдосконалення лексико-граматичної, фонетико-фонематичної та зв'язної сторін мовлення, а також підтверджує важливість використання розвивальних ігор як ефективного засобу стимулювання мовленнєвої активності.

На формувальному етапі експериментального дослідження було визначено та обґрунтовано педагогічний алгоритм формування мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня шляхом використання розвивальних ігор. Метою цього етапу стало перевірити ефективність запропонованої системи ігор для покращення лексико-граматичної, фонетико-фонематичної та зв'язної сторін мовлення у дітей із ЗНМ.

Для об'єктивності результатів дітей із ЗНМ III рівня було поділено на дві підгрупи. З дітьми першої підгрупи (експериментальної) проводилася цілеспрямована логопедична робота із систематичним використанням розвивальних ігор. До занять включалися дидактичні, сюжетно-рольові та мовленнєві ігри, які добиралися відповідно до мовленнєвих завдань і рівня розвитку дітей. Основна увага приділялася активному залученню дітей до ігрової

діяльності, створенню ситуацій мовленнєвого спілкування, розвитку інтересу до слова, формуванню вміння будувати висловлювання у різних ситуаціях.

З дітьми другої підгрупи (контрольної) робота проводилася за традиційними методиками. На заняттях використовувалися вправи на повторення, закріплення правильної звуковимови, засвоєння лексичних одиниць та граматичних форм без акценту на ігрових прийомах.

Таблиця 2.7

Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексичної сторони мовлення (формувальний етап)

	Рівень	Експериментальна група (зі ЗНМ III рівня)	Контрольна група (зі ЗНМ III рівня)
1	<i>Високий</i>	0 (0%)	0 (0 %)
2	<i>Середній</i>	6 (46 %)	3 (23 %)
3	<i>Низький</i>	7 (54 %)	10 (77%)

На рисунку 6, наочно представлені результати дослідження рівня розвитку сформованості лексичної сторони мовлення (формувальний етап).

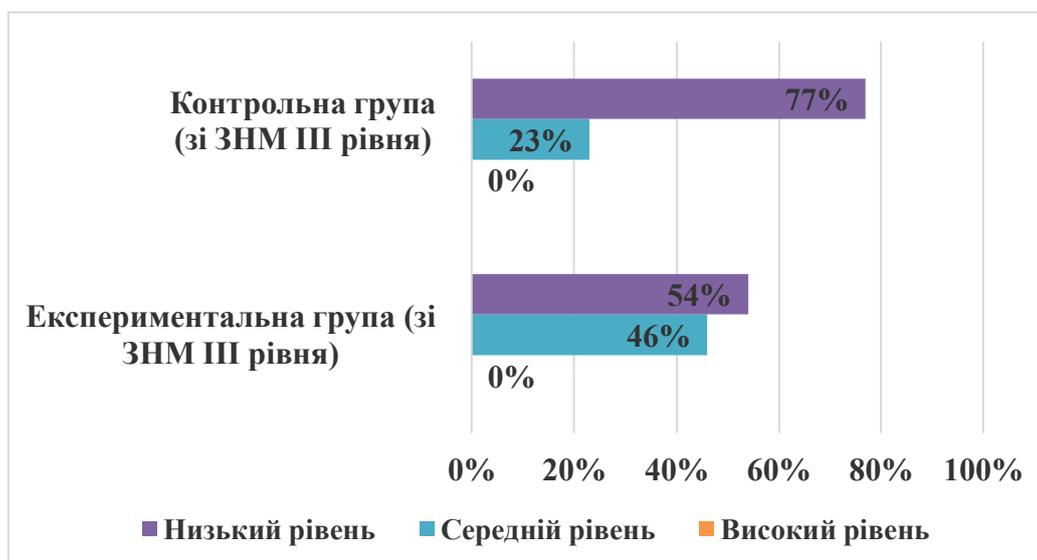

Рис. 6. Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексичної сторони мовлення (формувальний етап).

Порівняльний аналіз рівнів сформованості лексичної сторони мовлення (формувальний етап) показав позитивну динаміку у дітей експериментальної групи, з якими проводилася робота із застосуванням розвивальних ігор.

Як видно з рисунка 6, високого рівня сформованості лексичної сторони мовлення жодна дитина ні експериментальної, ні контрольної групи не досягла (0%). Це свідчить про те, що для формування достатнього рівня словникового запасу та мовленнєвої активності потрібен триваліший період корекційного впливу.

У експериментальній групі 6 дітей (46%) показали середній рівень розвитку лексичної сторони мовлення. Вони вміли називати предмети, добирати ознаки й дії, частково користувалися антонімами та узагальнюючими словами. Їхні відповіді були змістовніші, послідовніші, ніж під час попереднього обстеження. 7 дітей (54%) експериментальної групи продемонстрували низький рівень: вони допускали неточності у підборі слів, мали обмежений активний словник і потребували допомоги дорослого при виконанні завдань.

У контрольній групі, де навчання здійснювалося за традиційними методиками, 3 дитини (23%) виявили середній рівень розвитку лексичної сторони мовлення, проте їхні висловлювання залишалися менш точними й логічно непослідовними. Найбільша частина дітей — 10 осіб (77%) — показали низький рівень: вони відчували труднощі у доборі слів, часто повторювалися або давали неповні відповіді, не користувалися узагальнюючими словами та прикметниками.

Таким чином, діти експериментальної групи де на заняттях вже почали впроваджувати ігрові технології показали значно кращі результати за всіма завданнями: вони більш вільно оперували предметним словником, самостійно добирали ознаки, дії та слова з протилежним значенням. Натомість більшість учасників контрольної групи виявили суттєві труднощі, що свідчить про недостатній рівень розвитку лексичної сторони мовлення та потребу у подальшій цілеспрямованій корекційній роботі.

На наступному етапі дослідження основна увага зосереджувалася на **фонетико-фонематичній компетенції** старших дошкільників із загальним

недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня. Проводилося вивчення таких ключових аспектів: стан фонематичного сприймання та рівень володіння складними формами фонематичного аналізу (включаючи визначення місця звуку в слові та повний звуковий аналіз слова). (див. в додатку Б).

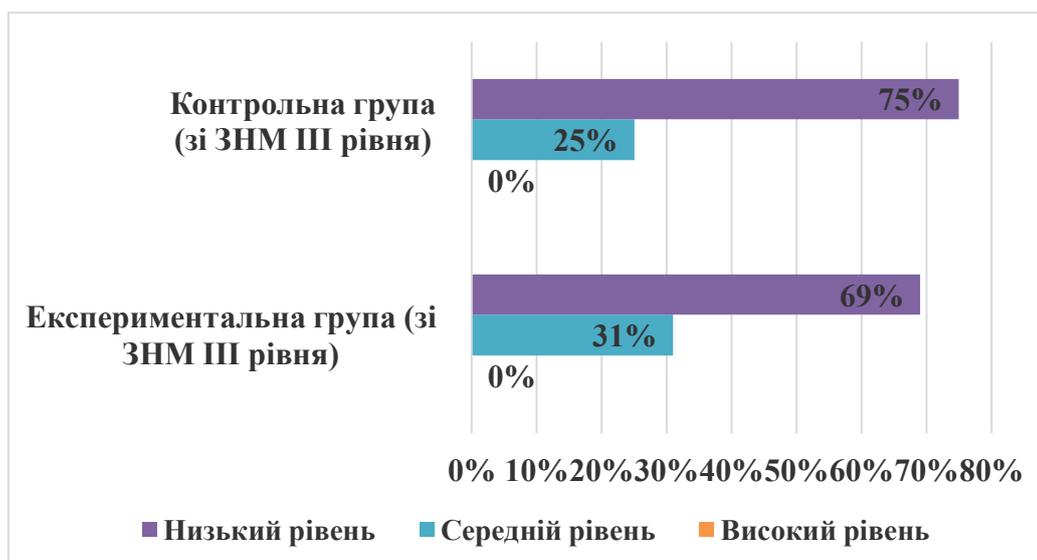
Узагальнені дані про рівень розвитку фонематичного сприймання у дітей, представлені в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

**Результати рівня розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення
у дітей із ЗНМ III**

	Рівень	Експериментальна група (зі ЗНМ III рівня)	Контрольна група (зі ЗНМ III рівня)
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	0 (0 %)
2	<i>Середній</i>	4 (31 %)	3 (25 %)
3	<i>Низький</i>	9 (69 %)	9 (75 %)

На рисунку 7 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III з якими не використовувалися розвивальні ігри та у дітей із ЗНМ III в яких на заняттях вже впроваджувалися ігри для розвитку.

Рис. 7. Діагностика рівня фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей із ЗНМ ІІІ.

Порівняльний аналіз результатів формувального етапу показав, що діти експериментальної групи, з якими систематично використовувалися розвивальні ігри, досягли кращих показників розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення, ніж діти контрольної групи, які навчалися за традиційними методиками.

Дані, представлені в таблиці та на рисунку 7, свідчать, що жодна дитина (0%) ні в експериментальній, ні в контрольній групі не досягла високого рівня розвитку фонематичного сприймання.

У експериментальній групі 4 дитини (31%) продемонстрували середній рівень розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення. Ці діти вже частково розрізняли звуки, змогли визначати їх розташування в слові, але іноді плутали схожі за артикуляцією або звучанням пари (наприклад, [с] – [ш], [т] – [д]). 9 дітей (69%) залишилися на низькому рівні: вони мали труднощі при відтворенні звукових рядів, часто пропускали або переставляли склади місцями, не могли визначити позицію звука у слові без допомоги дорослого.

У контрольній групі, де корекційні заняття проводилися без застосування розвивальних ігор, 3 дитини (25%) показали середній рівень розвитку фонематичного сприймання. Вони намагалися виконувати завдання, проте часто плутали акустично близькі звуки та не завжди могли утримати послідовність складів. Переважна більшість дітей — 9 осіб (75%) — продемонстрували низький рівень: їм було важко визначати звуки в слові, виокремлювати їх на слух і здійснювати елементарний звуковий аналіз. Часто спостерігалася втрата інтересу до завдань, невпевненість та численні помилки при повторенні.

Таким чином, результати свідчать, що впровадження розвивальних ігор позитивно вплинуло на динаміку розвитку фонематичного сприймання у дітей експериментальної групи. Ігрова форма діяльності допомагала зберігати інтерес до завдань, полегшувала сприймання звукових позицій та сприяла більшій

концентрації уваги, що, своєю чергою, забезпечило кращі результати порівняно з дітьми контрольної групи.

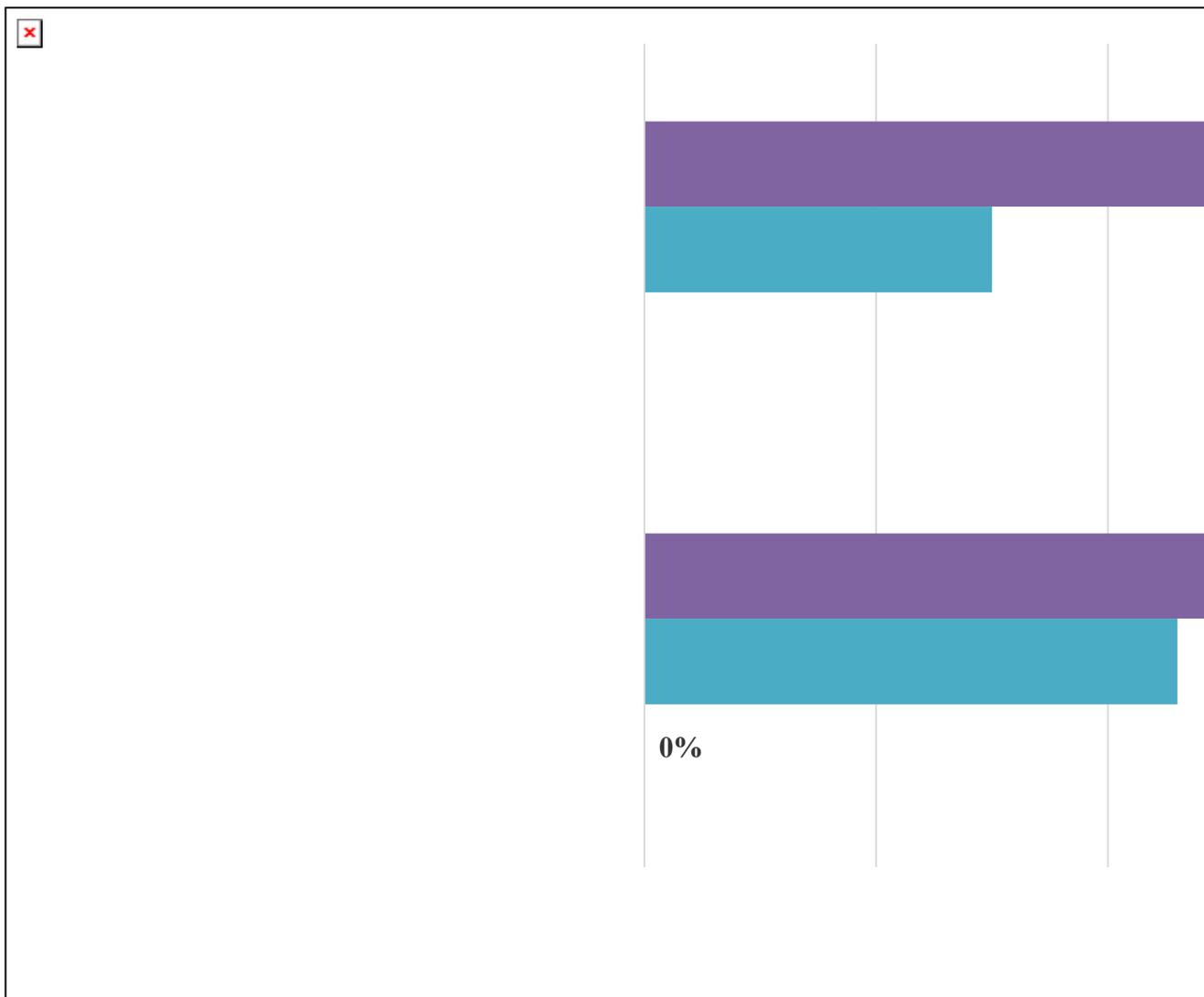
Подальше дослідження було зосереджене на визначенні стану **граматичної будови мовлення** у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня. Перевірялася їхня здатність до правильного використання відмінкових форм іменників (особливо в родовому, давальному та знахідному відмінках однини та множини), а також вміння правильно узгоджувати прикметники з іменниками за родами та іменники з числівниками. (Див. додаток В).

Таблиця 2.9.

Результати рівня розвитку граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III рівня

	Рівень	Експериментальна група (зі ЗНМ III рівня)	Контрольна група (зі ЗНМ III рівня)
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	0 (0%)
2	<i>Середній</i>	3 (23%)	2 (15%)
3	<i>Низький</i>	10 (77%)	11 (85%)

На рисунку 8 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку граматичної складової мовлення у дітей із ЗНМ з якими не були використані розвивальні ігри (КГ) та ті, з якими вони вже активно проводяться на логопедичних заняттях (ЕГ).

Рис. 8. Діагностика рівня граматичної складової мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Для визначення рівня володіння граматичними структурами у дітей було використано низку завдань, спрямованих на перевірку правильності відмінювання іменників та узгодження різних частин мови у відмінках, родах і числах. Отримані результати засвідчили, що більшість дітей експериментальної групи продемонстрували середній або низький рівень сформованості граматичної будови мовлення. У експериментальній групі жодна дитина не досягла високого рівня (0%). Троє дітей (23%) продемонстрували середній рівень, що проявлялося у частковій правильності використання відмінкових форм і узгодження слів, з окремими помилками при вживанні форм множини або роду. Решта 10 дітей (77%) перебували на низькому рівні: у них спостерігалися систематичні помилки

при узгодженні слів у роді, числі та відмінку, вони потребували допомоги дорослого для завершення речень.

У контрольній групі ситуація була ще більш складною: високий рівень не було зафіксовано (0%). Середній рівень показали 2 дитини (15%), які здебільшого правильно виконували завдання, але потребували допомоги при узгодженні числівників та прикметників із іменниками. Найбільша частка дітей – 11 осіб (85%) продемонстрували низький рівень: у їхніх відповідях траплялися численні помилки, типові для дітей із ЗНМ – неправильне відмінювання («на дереві сидить пташка» → «на дерево сидить пташка»), порушення узгодження («великий собака» замість «велика собака»), плутанина між одніною і множиною («два стіл»).

Отже, ці дані свідчать, що систематичне використання розвивальних ігор позитивно впливає на рівень засвоєння граматичних категорій дітьми із ЗНМ. Дошкільники експериментальної групи, з якими проводили ігрові логопедичні заняття, продемонстрували помітно кращі результати порівняно з дітьми контрольної групи. У них відзначено вищий рівень розуміння граматичних відношень, точніше узгодження частин мови та меншу кількість помилок при виконанні завдань. Натомість у дітей контрольної групи зберігається переважно низький рівень сформованості граматичних умінь, що виявляється у стійких труднощах у побудові речень та систематичних порушеннях граматичної структури мовлення.

Завершальним етапом експериментального дослідження стало вивчення рівня сформованості **зв'язного мовлення** у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, а саме виявлення вміння складати адекватне закінчене висловлювання на рівні фрази за окремими сюжетними картинками, складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою.

Матеріали для дослідження зв'язного мовлення взяті із «Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», автор – Катерина Крутій [29]. (див. в додатку Д).

Результати рівня розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III

	Рівень	Експериментальна група (зі ЗНМ III рівня)	Контрольна група (зі ЗНМ III рівня)
1	<i>Високий</i>	0 (0 %)	0 (0 %)
2	<i>Середній</i>	5 (38%)	4 (31%)
3	<i>Низький</i>	8 (62%)	9 (69%)

На рисунку 9 наочно представлені результати дослідження рівня розвитку рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ з якими використовувалися розвивальні ігри та ті з якими ні.

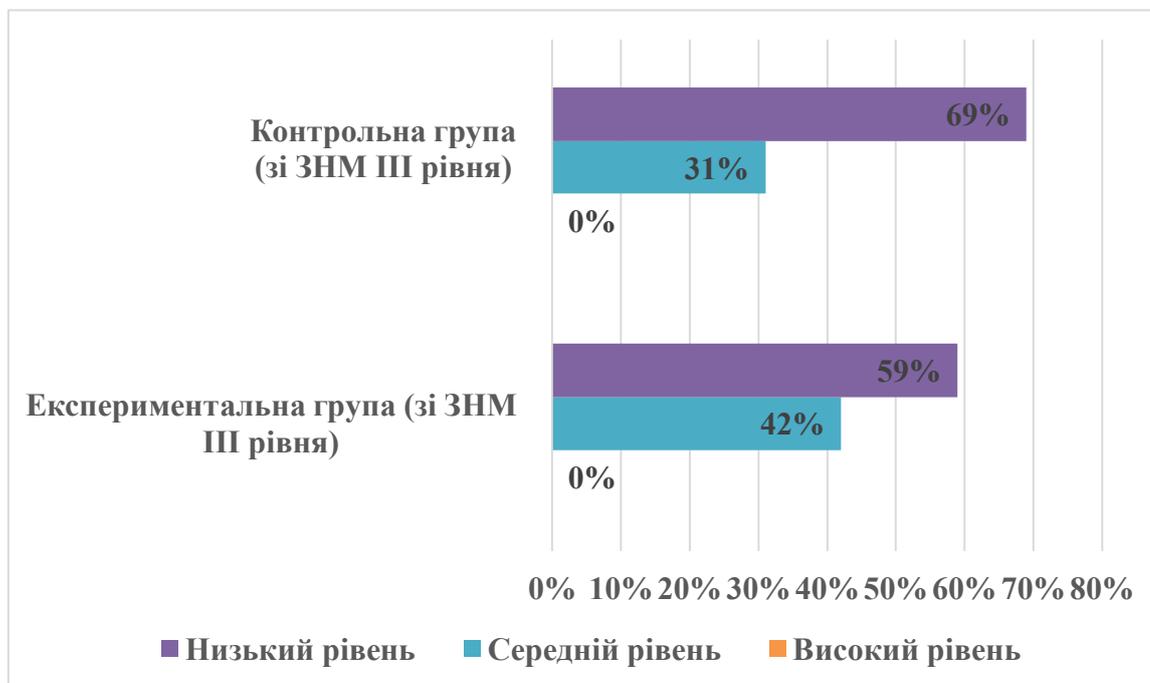

Рис. 9. Діагностика рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

На завершальному етапі формувального експерименту було проаналізовано рівень сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня. У експериментальній групі, де активно застосовувалися розвивальні ігри, жодна дитина не досягла високого рівня (0%). Середній рівень показали 5 дітей (38%), які могли будувати послідовні та граматично правильні висловлювання, відтворювати логіку подій та використовувати розгорнуті фрази, проте іноді

потребували допомоги дорослого для уточнення деталей. Прикладом є Олена Д., яка складала розповідь за серією сюжетних картинок, де логічна послідовність подій була частково дотримана, але інколи відсутні були слова-зв'язки «спочатку», «потім», «а потім». Низький рівень продемонстрували 8 дітей (62%), які не могли самостійно будувати завершене висловлювання, обмежувалися окремими словами або простими фразами, не дотримувалися логічної послідовності подій та не використовували слова-зв'язки.

У контрольній групі, де заняття проводилися за традиційними методиками, жодна дитина не досягла високого рівня (0%). Середній рівень показали 4 дітей (31%), які давали відповіді з обмеженим словниковим запасом, потребували допомоги дорослого та мали труднощі з дотриманням логічної послідовності подій. Низький рівень був характерний для 9 дітей (69%), які не могли самостійно побудувати завершене висловлювання, обмежувалися окремими словами або короткими фразами та не дотримувалися логіки викладу. Прикладом є Марія К., яка при складанні розповіді за серією сюжетних малюнків обмежилася перелічуванням: «кішка, хлопчик, м'яч», без використання логічних зв'язків між подіями.

Таким чином, результати показують, що застосування розвивальних ігор у експериментальній групі сприяє кращому формуванню зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня. Діти ЕГ частіше демонстрували середній рівень і рідше – низький рівень, у той час як у КГ переважала низька сформованість зв'язного мовлення.

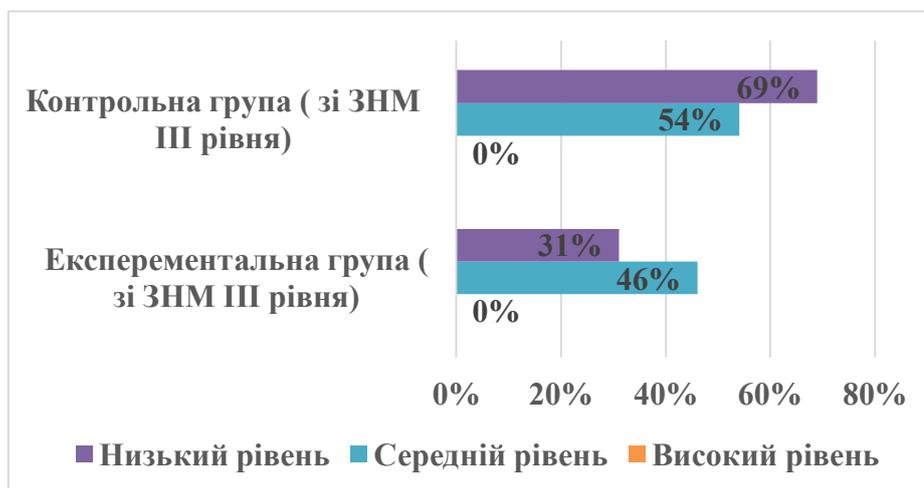
Усі отримані результати виконання методик були узагальнені та зведені в підсумкову таблицю, що дало можливість визначити рівень сформованості мовленнєвих умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня після формувального етапу експерименту.

Таблиця 2.11

**Зведені результати мовленнєвих умінь і навичок у дітей із ЗНМ III
рівня**

	Рівень	Експериментальна	Контрольна група

		група (зі ЗНМ III рівня)	(зі ЗНМ III рівня)
1	<i>Високий</i>	0 (0%)	0 (0%)
2	<i>Середній</i>	6 (46%)	4 (31%)
3	<i>Низький</i>	7 (54%)	9 (69%)

Рис. 10. Зведені результати рівня сформованості зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ III рівня та дітей з нормотиповим розвитком мовлення.

Загальний аналіз отриманих даних показав, що у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, з якими не використовувалися ігрові технології на заняттях, переважають середній та низький рівні мовленнєвого розвитку. Це свідчить про значні труднощі у засвоєнні всіх компонентів мовленнєвого розвитку: діти мають обмежений словниковий запас, демонструють слабе володіння граматичними структурами, неточну вимову звуків, а також низьку здатність будувати логічно послідовні та розгорнуті висловлювання.

Натомість у експериментальній групі результати трохи кращі: більша частина дітей виявила середній рівень мовленнєвого розвитку. Отримані результати вказують, що найбільш проблемними для дітей із ЗНМ III рівня залишаються фонетико-фонематичні процеси, граматичний розвиток та зв'язне мовлення, тоді як показники лексичного розвитку дещо вищі, але також не

досягають належного рівня. Це свідчить про необхідність цілеспрямованої корекційно-розвивальної роботи, яка має враховувати всі складові мовлення.

Для підвищення ефективності мовленнєвого розвитку дітей доцільним є продовження впровадження комплексної корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій, які сприятимуть: збагаченню словникового запасу; формуванню граматичної правильності; розвитку фонетико-фонематичного сприймання; вдосконаленню умінь будувати зв'язні висловлювання.

2.2. Зміст корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій.

У проведеному дослідженні нами було встановлено, що потрібно продовжувати вдосконалення роботи по використанню розвиваючих ігор в логопедичній роботі зі групою дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. З огляду на провідну роль гри в дошкільному віці, основним засобом корекційного впливу було обрано розвивальні ігрові технології, що забезпечують природну активізацію мовленнєвої діяльності, підвищують інтерес дітей до занять та створюють умови для невимушеного засвоєння мовленнєвих умінь.

Корекційно-розвивальна робота була спрямована на подолання комплексних мовленнєвих порушень. У більшості таких дітей як ми визначили на констатувальному та формувальному етапі спостерігаються недоліки розвитку всіх компонентів мовленнєвої системи – фонетико-фонематичних процесів, лексико-граматичної будови та зв'язного мовлення. Відповідно, структура корекційно-розвивальної роботи охоплює всі ці напрями: корекцію звуковимови і фонематичного сприймання, збагачення словника, формування граматично правильного мовлення та розвиток зв'язного мовлення. Кожен із зазначених компонентів є важливою складовою мовленнєвої компетентності дитини дошкільного віку, тому робота логопеда планується системно і послідовно, забезпечуючи поступове оволодіння правильною звуковою вимовою, граматичними формами та навичками побудови зв'язних висловлювань [20].

Вибрані ігри застосовувалися на логопедичних заняттях і під час повсякденної діяльності дітей. Їх зміст і структура були адаптовані до мовленнєвих можливостей старших дошкільників із ЗНМ III рівня та поступово ускладнювалися залежно від досягнутого рівня. Нижче подано опис застосованих ігор та умови їх ефективного застосування.

Ігри на збагачення та активізацію словникового запасу посідають важливе місце у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, оскільки сприяють розвитку активного мовлення, розширенню словникового запасу, формуванню вмінь правильно поєднувати слова у мовленнєвому потоці. Такі ігри стимулюють пізнавальну активність, мовленнєву ініціативу, допомагають дитині засвоїти значення слів і закріпити граматичні зв'язки між ними.

До групи ігор цього напрямку належать завдання, спрямовані на активізацію іменникового, дієслівного та прикметникового словника, зокрема гра «Назви предмет», що має на меті формування у дітей здатності узгоджувати іменники з прикметниками, вживати слова, які позначають ознаки предметів за кольором, формою, розміром, якістю чи емоційним станом.

Для результативного використання ігор на збагачення словника важливо забезпечити позитивну емоційну атмосферу та підтримувати інтерес дітей до завдань. Наочність є важливим компонентом — картки, іграшки, реальні предмети або малюнки допомагають дітям краще зрозуміти зміст слова, співвіднести його з конкретним образом. Доцільно добирати лексичний матеріал відповідно до життєвого досвіду дитини, починаючи з найближчого оточення (побутові предмети, іграшки, тварини, фрукти, овочі) і поступово розширюючи тематику.

Під час проведення гри логопед має чергувати репродуктивні та творчі завдання: спочатку діти відповідають за зразком, а потім складають словосполучення або короткі фрази самостійно. Доцільно варіювати темп і складність: для дітей із нижчим рівнем розвитку — використовувати прості

прикметники («великий», «червоний», «солодкий»), для більш підготовлених — складніші («розумний», «сміливий», «зеленуватий», «блискучий»).

Обов'язковою умовою є позитивне підкріплення — похвала, жетони, оплески або невеликі призи, що стимулюють мотивацію до участі. Під час гри важливо стежити за правильною вимовою, інтонацією та граматичним оформленням словосполучень, своєчасно коригувати мовлення дитини через повторення правильної форми.

З метою підвищення ефективності варто використовувати групові та парні форми організації занять: діти можуть відповідати по черзі, оцінювати відповіді один одного або змагатися у швидкості й точності добору слів. Така взаємодія підвищує активність, сприяє розвитку комунікативних навичок і взаємної підтримки.

Регулярне використання ігор на збагачення словника, зокрема гри «Назви предмет» та її варіантів, забезпечує поступове розширення активного словникового запасу, формує навички граматично правильного поєднання слів, розвиває мовленнєве мислення й уяву. У результаті діти починають точніше добирати слова для вираження думок, охочіше користуються мовленням у спілкуванні, що є важливою умовою успішної корекції мовленнєвих порушень.

Очікуваний ефект. Розширення активного словника прикметниками та іменниками, вміння швидко добирати слова за заданою ознакою. Гра спонукає дітей уточнювати й закріплювати значення слів, що сприяє збільшенню словникового запасу та підвищує мовленнєву активність дитини. Активне засвоєння категорійних понять та розширення словникового запасу. Діти вчаться виділяти спільні ознаки предметів і явищ (що формує понятійне мислення) та згадувати узагальнююче слово для групи (наприклад, яблуко, груша, слива – це фрукти). Одночасно закріплюється лексика за різними темами (овочі, фрукти, меблі, транспорт тощо) і вдосконалюється зв'язне мовлення: пояснюючи, чому певний елемент «зайвий», дитина будує логічно обґрунтоване речення.

Ігри для звукової і фонематичної корекції є важливим елементом логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, адже саме на цьому

етапі формуються основи фонематичного сприймання, яке є необхідним для правильної звуковимови, аналізу і синтезу мовлення. Такі ігри спрямовані на розвиток слухової уваги, вміння розрізняти звуки за гучністю, висотою, тривалістю та тембром, а також на формування здатності розпізнавати фонемати рідної мови, що мають близькі акустико-артикуляційні характеристики.

Застосування ігор на фонематичну корекцію передбачає створення спеціально організованого ігрового середовища, де дитина засвоює навички слухового розрізнення у ненав'язливій, емоційно комфортній формі. Заняття проводяться поступово — від роботи з немовленнєвими звуками (удари, шуми, свист, шелест) до розрізнення мовленнєвих звуків, складів і слів.

Для досягнення максимального результату важливо дотримуватися принципу поступовості — від простого до складного: спочатку діти вчать диференціювати гучність і висоту звуків, потім переходять до розпізнавання подібних звукових комбінацій у словах. Ефективність занять значно підвищується за умови використання наочних засобів — іграшок, карток, предметів, що створюють звукові сигнали (барабан, брязкальце, дзвіночок). Це допомагає дітям співвідносити почуте зі зоровими образами, формуючи зв'язок між слуховим і зоровим сприйняттям.

Під час ігор логопед має підтримувати інтерес дітей, чергуючи завдання, у яких потрібно слухати, показувати, діяти або відповідати словами. Варто уникати перевтоми, чергуючи короткі звукові вправи з рухливими або дихальними паузами. Для підкріплення результатів доцільно проводити колективні обговорення відповідей, підкреслюючи значення правильного слухового сприйняття у мовленні.

Важливим є систематичне повторення і варіативність матеріалу: нові звуки, інтонації, слова слід вводити поступово, з урахуванням рівня підготовленості дітей. Заняття мають бути побудовані в ігровій формі, де присутні елементи змагання, сюрпризу чи наслідування («Послухай, як звучить великий і маленький заєць», «Знайди свого товариша за звуком»). Це стимулює емоційне залучення, а отже, і підвищує якість засвоєння матеріалу.

Регулярне проведення ігор на розвиток фонематичного слуху сприяє формуванню у дітей уміння чути і розрізняти звуки, виділяти їх серед інших акустичних сигналів, розуміти звукову будову слова, що є основою для формування правильної звуковимови, читання та письма у подальшому навчанні.

Очікуваний ефект. Удосконалення слухової уваги та сприйняття немовленнєвих звуків, підготовка до диференціації мовних звуків. Діти починають усвідомлювати акустичні характеристики звуків (гучність, висота), що є базою фонематичного слуху. Це полегшує подальшу роботу над розрізненням фонем і сприяє успішній корекції звуковимови. Покращення фонематичного слуху – діти вчаться уважно слухати й розрізняти слова, що відрізняються одним звуком. Це сприяє подоланню змішування звуків у власній вимові та збагачує слуховий досвід дітей із фонетико-фонематичними вадами.

Для формування граматично правильного мовлення застосовувалася гра «Один – багато», основною метою якої є закріплення навичок вживання іменників в однині та множині у реченнях, включаючи відмінкові форми (наприклад, родовий відмінок множини – немає кого? чого?). Гра вимагає використання наочних матеріалів, таких як набори предметних картинок або іграшок, що зображують поодинокі предмети та їх групи, а також карток із узагальнюючими поняттями, що забезпечує необхідну умову ефективного застосування – наочність та візуальну підтримку.

Хід гри передбачає послідовну роботу: логопед спочатку пропонує дитині назвати поодинокі предмети («бегемот», «крокодил») та скласти про них прості речення («Бегемот лежить»), після чого стимулює до узагальнення («Це тварини») та, власне, до називання множини («Бегемоти, крокодили»). Ключовим етапом є «перекличка», де логопед називає предмет в однині, а дитина – у множині.

Для ефективного засвоєння граматичних форм вкрай важливою є умова акцентування: необхідно постійно звертати увагу дитини на правильні закінчення слів, особливо при вживанні іменників у множині. Крім того, робота повинна бути послідовною – від називання окремих слів до складання розширених речень. І, нарешті, у разі помилки необхідно дотримуватися корекційної умови: слово

негайно повторюється правильно, звертаючи увагу дитини на закінчення, що запобігає закріпленню неправильних граматичних форм.

Очікуваний ефект: діти засвоюють граматичну категорію числа іменників: вчаться утворювати форму множини, узгоджувати числівники з іменниками (один – багато). Гра розширює словник категоріями та привчає будувати речення в різних числових формах. Очікується зменшення граматичних помилок типу «одна собаки» чи «дві стілець», а також загальне підвищення усвідомленості граматичної будови мовлення у повсякденному спілкуванні.

Для розвитку зв'язного мовлення в експериментальній групі застосовувалися такі ігрові методики. Перша гра, «Розумні зайчики», спрямована на формування вміння описувати диких тварин та розвиток зв'язного мовлення в процесі колективного опису, з додатковим елементом координації рухів.

Умови ефективного застосування цієї гри включають колективне складання розповіді, де кожна дитина додає лише одне речення, що стимулює слухання та доповнення висловлювань, а також контроль повноти висловлювання, оскільки дитина, яка не змогла придумати нового речення, мусить відтворити весь попередній опис як цілісну розповідь, що тренує пам'ять та навичку зв'язного переказу.

Друга гра, «Борщ – компот», має за мету навчити дітей зв'язно описувати об'єкти категорій «овочі» та «фрукти» і впізнавати їх за описом, розвиваючи також навички класифікації. Умовами ефективного застосування тут є мотивація змагання (діти поділяються на команди «Овочі» і «Фрукти»), що підвищує мовленнєву активність; точність опису – кожен гравець команди складає лише одне речення, яке має бути максимально інформативним для вгадування; та слухове сприйняття, оскільки успіх команди залежить від того, наскільки уважно діти слухають опис, наданий командою-суперником. Обидві гри, окрім розвитку зв'язного мовлення, сприяють збагаченню словникового запасу та покращенню логіко-граматичної структури висловлювань.

Очікуваний ефект: покращення зв'язності та повноти висловлювань: діти вчаться колективно характеризувати об'єкт, доповнювати висловлювання одне

одного. Гра розвиває уяву, збагачує словниковий запас на тему «дикі тварини» (назви тварин, їх середовище, зовнішні ознаки), а також тренує пам'ять і навички зв'язного опису. (див. в додатку Е).

Отже, можемо зробити наступні висновки, у процесі проведення корекційно-розвивальної програми із використанням розвивальних ігрових технологій було встановлено, що діти із ЗНМ ІІІ рівня проявляли різну активність та зацікавленість у виконанні завдань. Більшість дошкільників охоче включалися в ігри, виявляли підвищену мотивацію до спілкування, співпрацювали з логопедом і однолітками. Емоційний, змагальний та рольовий характер завдань сприяв зменшенню тривожності та скутості, діти ставали впевненішими у висловлюваннях, охочіше ініціювали діалог.

Разом з тим, під час виконання завдань виявлялися певні труднощі у частини дітей спостерігалися проблеми з добором слів, формуванням граматично правильних конструкцій, точністю звуковимови та побудовою розгорнутих висловлювань. Найбільш складними для дошкільників були завдання, що вимагали послідовного опису або узагальнення понять. У таких випадках діти потребували додаткових підказок і підтримки з боку дорослого.

Особливо дітям сподобались такі ігри, як «Четвертий зайвий» (дітям подобалося знаходити і пояснювати «зайві» слова чи картинки), «Борщ – компот» (завдяки змагальному елементу між командами «Овочі» та «Фрукти») та «Розумні зайчики» (де можна було рухатися і водночас колективно описувати тварину). Ці ігри поєднували пізнавальний і розважальний характер, що сприяло активнішій участі всіх дітей, навіть менш упевнених у своїх мовленнєвих можливостях.

2.3. Результати експериментально-дослідницької роботи у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня.

Після проведення корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій, спрямованої на розвиток збагачення лексичного запасу, формування граматичної правильності та вдосконалення діалогічного і

монологічного мовлення, було організовано повторну діагностику дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Метою контрольного етапу було визначення динаміки змін у мовленнєвому розвитку дітей та оцінка ефективності застосованих педагогічних засобів.

Таблиця 2.12.

Динаміка рівнів сформованості лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження)

	Рівень	Експериментальна група (Констатувальний етап)	Експериментальна група (Контрольний етап)
1	Високий	0 (0 %)	0 (0 %)
2	Середній	6 (46%)	8 (62%)
3	Низький	7 (54%)	5 (38%)

З наведеної таблиці видно позитивну динаміку рівнів сформованості лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня після впровадження систематичної корекційної роботи. На констатувальному етапі більшість дітей перебувала на низькому рівні — 7 осіб (54 %), тоді як 6 дітей (46 %) показали середній рівень. Після застосування розвивальних ігор на контрольному етапі кількість дітей із середнім рівнем збільшилася до 8 осіб (62 %), а кількість дітей із низьким рівнем зменшилася до 5 осіб (38 %).

Такі зміни свідчать про ефективність використання ігрових технологій для збагачення словникового запасу та розвитку активного мовлення. Діти стали активніше добирати ознаки, дії та узагальнюючі поняття, краще користуватися словами у мовленнєвій діяльності. Порівняння результатів на констатувальному та контрольному етапах демонструє зниження частки дітей із низьким рівнем сформованості лексики та зростання частки дітей середнього рівня, що підтверджує ефективність застосованих методів.

Використання ігор, вправ на запам'ятовування та актуалізацію лексичних одиниць, а також спеціально організованих мовленнєвих ситуацій сприяло

активізації словникового запасу, розвитку мовленнєвої ініціативності та подоланню труднощів у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Це підтверджує доцільність ігрових технологій як дієвого засобу корекції та стимуляції лексичного розвитку.

Рівні сформованості фонетичної складової у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ на констатувальному та контрольному етапах дослідження зазначено у табл. 2.13:

Таблиця 2.13.

Динаміка рівнів сформованості фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження)

	Рівень	Експериментальна група (Констатувальний етап)	Експериментальна група (Контрольний етап)
1	Високий	0 (0%)	0 (0%)
2	Середній	4 (31 %)	9 (69%)
3	Низький	9 (69%)	4 (31%)

Після проведення корекційно-розвивальної роботи на формуальному етапі дослідження спостерігалось покращення рівня сформованості фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей експериментальної групи. На контрольному етапі кількість дітей із середнім рівнем збільшилася до 9 осіб (69%) порівняно з 4 дітьми (31%) на констатувальному етапі. Водночас кількість дітей із низьким рівнем зменшилася з 9 осіб (69%) до 4 осіб (31%).

Отримані результати свідчать про позитивну динаміку розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення після впровадження систематичної корекційно-розвивальної роботи з використанням ігрових технологій. Зменшення частки дітей із низьким рівнем і зростання частки середнього рівня демонструє ефективність застосованих методик, спрямованих на вдосконалення артикуляційних умінь, розвиток фонематичного слуху та диференціацію звуків у мовленні.

Таким чином, проведена робота підтверджує результативність корекційно-розвивальної діяльності: підвищення рівня фонетико-фонематичних процесів сприяє більшій зрозумілості мовлення, полегшує комунікацію дітей із ЗНМ III рівня та створює основу для подальшого розвитку граматичної та лексичної сторін мовлення.

Результати було проаналізовано та визначено рівні сформованості граматичної складової мовленнєвого розвитку у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня: високий, середній, низький (табл. 2.14).

Таблиця 2.14.

Динаміка рівнів сформованості граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження)

	Рівень	Експериментальна група (Констатувальний етап)	Експериментальна група (Контрольний етап)
1	Високий	0(0%)	0 (0%)
2	Середній	3 (23%)	7 (54%)
3	Низький	10 (77%)	6 (46 %)

Аналіз результатів контрольного етапу дослідження засвідчив позитивні зміни у сформованості граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Кількість дітей із середнім рівнем зросла до 7 осіб (54%), що на 4 особи більше порівняно з констатувальним етапом (3 дитини, 23%). Водночас кількість дітей із низьким рівнем зменшилася до 6 осіб (46%) порівняно з 10 дітьми (77%) на констатувальному етапі.

Отримані дані свідчать про позитивну динаміку граматичного розвитку у дітей експериментальної групи. Зростання кількості дітей із середнім рівнем демонструє ефективність впроваджених корекційно-розвивальних заходів, зокрема вправ і ігрових методик, спрямованих на формування граматично правильного мовлення, узгодження частин мови у словосполученнях та реченнях, удосконалення синтаксичної побудови висловлювань. Зменшення кількості дітей

із низьким рівнем підтверджує результативність систематичної роботи та її вплив на розвиток мовленнєвих компетентностей.

Таким чином, контрольний зріз показників доводить, що проведена корекційна робота сприяє поступовому подоланню труднощів у сфері граматичного розвитку та створює передумови для подальшого вдосконалення комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Після формульовального етапу дослідження було проведено повторне діагностування рівня сформованості навичок зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

Таблиця 2.15.

Динаміка рівнів сформованості навичок зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження)

	Рівень	Експериментальна група (Констатувальний етап)	Експериментальна група (Контрольний етап)
1	Високий	0 (0 %)	0 (0%)
2	Середній	5 (42%)	8(62%)
3	Низький	7 (59%)	5 (38%)

Як видно з таблиці, після проведення корекційно-розвивальної роботи у дітей експериментальної групи спостерігаються позитивні зміни у сформованості навичок зв'язного мовлення. Кількість дітей із середнім рівнем зросла до 8 осіб (62%), що на 3 дітей більше порівняно з констатувальним етапом (5 дітей, 42%). Водночас кількість дітей із низьким рівнем зменшилася до 5 осіб (38%) порівняно з 7 дітьми (58%) на констатувальному етапі.

Отримані результати свідчать про ефективність упроваджених вправ та ігрових методик у розвитку зв'язного мовлення. Діти стали краще будувати логічно послідовні висловлювання, передавати зміст подій, активно використовувати слова-зв'язки та збагачувати словниковий запас. Зростання кількості дітей із середнім рівнем та зменшення кількості дітей із низьким рівнем

підтверджує позитивну динаміку мовленнєвого розвитку після систематичної корекційно-розвивальної роботи.

Результати, отримані за всіма методиками, були проаналізовані та систематизовані у єдиній таблиці, яка відображає рівень сформованості комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня на контрольному етапі експерименту.

Таблиця 2.16.

Динаміка рівнів мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження)

	Рівень	Експериментальна група (Констатувальний етап)	Експериментальна група (Контрольний етап)
1	Високий	0 (0%)	0 (0 %)
2	Середній	6 (46%)	9 (69 %)
3	Низький	7 (54%)	4 (31%)

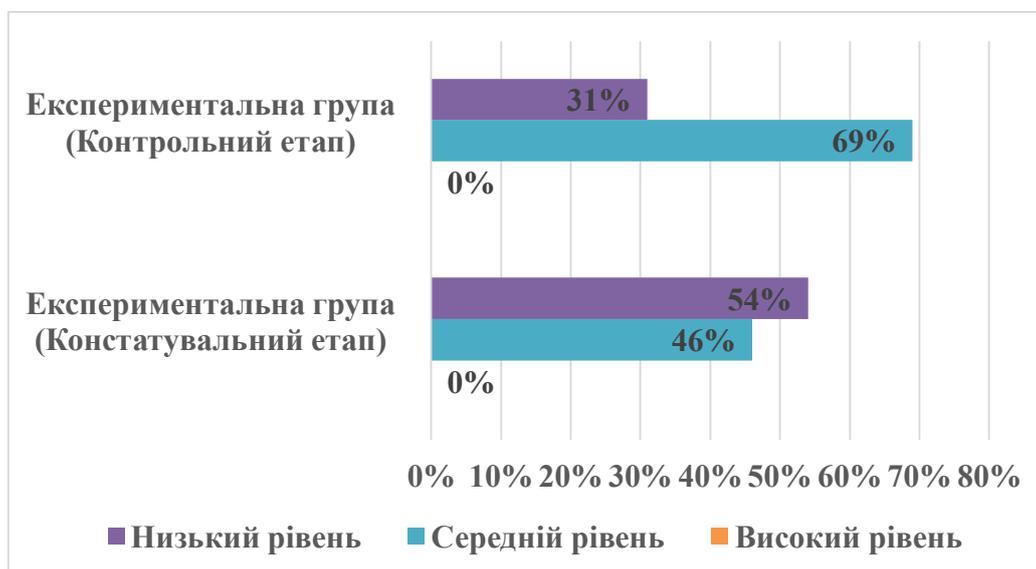

Рис. 11. Динаміка рівнів мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня (констатувальний та контрольний етапи дослідження).

Аналіз даних контрольного етапу показав, що після проведення систематичної корекційно-розвивальної роботи більшість дітей експериментальної групи (9 осіб, 69%) досягли середнього рівня мовленнєвого розвитку. Це свідчить про позитивний ефект використання розвивальних ігрових методик, спрямованих на розвиток словникового запасу, вдосконалення фонетико-фонематичних процесів, формування граматичної правильності та розвиток навичок зв'язного мовлення.

Водночас 4 дітей (31%) залишилися на низькому рівні, що свідчить про наявність певних труднощів у мовленнєвій комунікації та підтверджує необхідність продовження цілеспрямованої корекційної роботи.

Отримані результати підтверджують, що розвивальні ігрові технології є ефективним засобом корекції мовлення дітей із ЗНМ III рівня. Систематичне використання таких методик дозволяє значно підвищити рівень сформованості мовленнєвих умінь, зменшити частку дітей із низьким рівнем розвитку та покращити мовленнєві навички у більшості учасників експериментальної групи.

2.4. Рекомендації щодо використання розвивальних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня

Щоб впровадження ігор у корекційно-розвивальну роботу було максимально результативним, необхідно дотримуватися певних методичних принципів і рекомендацій:

1. Принцип добровільності й інтересу. Гра принесе користь лише тоді, коли дитина бере участь у ній охоче і з задоволенням. Важливо добирати такі сюжети, матеріали та правила ігор, які відповідають віку, уподобанням та можливостям дітей. Необхідно враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та рівень її мовленнєвого розвитку при виборі гри – так, щоб гра була зрозумілою, посильною і привабливою для неї. Наприклад, для більш сором'язливої дитини варто підібрати гру, де вона спочатку діятиме індивідуально або в парі з педагогом, і поступово залучати її до групових ігор. Ігри будуть корисними тільки тоді, коли дитина сама хоче ними займатися.

2. *Позитивна атмосфера і підтримка.* Під час гри слід створювати дружню, емоційно безпечну атмосферу. Не можна перетворювати гру на суворий урок: дитина повинна відчувати радість і свободу творчості. Недопустимо акцентувати увагу на помилках чи невдачах дитини – навпаки, необхідно хвалити її за найменші успіхи, підбадьорювати, навіть якщо щось не одразу виходить. Педагог не критикує, а м'яко виправляє помилки в мовленні, подаючи правильний зразок. Дружнє емоційне підкріплення формує у дитини впевненість у собі: якщо гра проходить успішно, страх і занижена самооцінка поступово зникають, поступаючись місцем задоволенню і гордості за власні досягнення [30].

3. Також важливо дотримуватися *принципу партнерства*: у грі логопед виступає не як суворий контролер, а як доброзичливий партнер, який грає разом з дітьми, підказує і допомагає. Це зближує педагога з дитиною і стимулює її до активнішого мовленнєвого спілкування.

4. *Дозованість та різноманітність ігор.* Не слід намагатися використати забагато ігор за одне заняття – важливо зберігати почуття міри. Надмір ігрових завдань може перевантажити дитину, розсіювати увагу і знижувати інтерес. Кількість ігор на занятті має бути розумною – зазвичай достатньо 2–3 різних ігор (або ігрових прийомів) на 20–30-хвилинне заняття, з паузами між ними. Бажано чергувати ігри різних типів: після рухливої гри дати спокійнішу мовленнєву гру, після індивідуальної – колективну, і т.д. Різноманітність форм діяльності підтримує залученість дитини та запобігає одноманітності. Так само варто враховувати рівень рухливості гри: ігри високої рухливості (естафети, «журавлі і жабки» тощо) застосовувати обережно і нетривало, адже діти з мовленнєвими порушеннями часто дуже чутливі та легко збудливі. Оптимально поєднувати активні і спокійні фази заняття, щоби не викликати перевтоми. Якщо дитина надто збудилася в грі – корисно перейти на короткий час до спокійної діяльності (малювання, дихальна вправа), і навпаки, коли бачимо спад концентрації – ввести рухливий елемент. Таке динамічне балансування дозволяє підтримувати працездатність дитини протягом усього заняття [3, с. 89].

5. *Поступовість ускладнення.* Педагог має будувати ігрову роботу за принципом «від простого до складного». Спочатку пропонуються найпростіші ігри та завдання, з якими дитина легко впорається. Це важливо для того, щоб вона відчула успіх і задоволення, набралася впевненості у своїх силах. Коли дитина із радістю виконує легке завдання, у неї виникає бажання грати ще і пробувати щось складніше. Таким чином, поступово можна переходити до більш складних ігор або ускладнювати правила вже знайомої гри. Наприклад, спочатку граємо в лото з картинками – дитина просто називає зображені предмети; згодом, коли це легко, ускладнюємо завдання: просимо описати предмет двома-трьома реченнями, придумати з ним сюжет і т.д. Дотримуючись принципу посиленості, ми формуємо у дитини позитивне ставлення до занять і забезпечуємо поступове нарощення мовленнєвих умінь без перевантаження.

6. *Структурованість і системність ігрової роботи.* Ігри слід інтегрувати в структуру заняття продумано, відповідно до дидактичної мети кожного етапу. Рекомендується використовувати ігри на вступному, основному і заключному етапах заняття. На початку заняття коротка гра допоможе організувати увагу дітей, зацікавити їх і налаштувати на роботу. У середині заняття основна гра (або кілька ігрових прийомів) безпосередньо присвячена відпрацюванню мовленнєвого матеріалу цього заняття. Наприкінці заняття доцільно провести підсумкову гру, яка має закріпити пройдений матеріал у невимушеній формі. Наприклад, якщо тема заняття – «Овочі», то на вступі можна провести гру-розминку «Назви, який овоч я покажу» (педагог показує муляжі, діти називають), у середині – дидактичну гру «Що з чого варять?» (діти добирають, з яких овочів зваримо борщ, які підходять до салату тощо), а в кінці – рухливу гру «Городник і зайці» (де «городник» охороняє овочі, називаючи їх, а «зайці» намагаються їх вкрасти). На будь-якому етапі гра повинна бути цікавою та посиленою дітям, включати різні види діяльності (мовлення, рух, мислення), відповідати навчальній меті і плавно переходити в наступний елемент заняття [49].

8. Крім того, слід забезпечити системність: ігри плануються серіями, повторюються з поступовим ускладненням, щоб відслідковувати прогрес дитини і закріплювати досягнуті результати.

9. *Співпраця та соціалізація через гру.* Корекційно-ігрова діяльність повинна не лише розвивати індивідуальні мовленнєві навички, а й сприяти соціальній адаптації дитини. Тому важливо стимулювати ігрову взаємодію дітей одне з одним. Групові ігри вчать дошкільників із ЗНМ грати разом, а не лише поруч: ділитися іграшками, чекати своєї черги, домовлятися про ролі та правила. У процесі таких ігор формуються навички колективізму, взаєморозуміння, діти набувають досвіду командної роботи і взаємодопомоги. Педагог має заохочувати дружні стосунки під час гри, м'яко коригувати конфлікти, якщо ті виникають, та залучати мовленнєво слабших дітей до спільної діяльності на рівних із іншими. Діти з порушеннями мовлення дуже чутливі та вразливі, тому слід стежити, щоби ніхто не залишався осторонь і не відчував себе гіршим за інших. Правила гри мають бути зрозумілими і прийнятними для всіх гравців, а у випадку помилки чи програшу – обов'язково підтримати дитину, показати, що це лише гра. Спільні ігри з однолітками у безпечній атмосфері сприяють розвитку у дітей комунікативних умінь і позитивно впливають на формування особистості [55].

Отже, впровадження розвивальних ігор у логопедичну роботу зі старшими дошкільниками, що мають загальний недорозвиток мовлення III рівня, є надзвичайно ефективним підходом. Гра дозволяє ненав'язливо і природно включити дитину в активне мовленнєве спілкування, подолати її мовленнєві та психологічні бар'єри, паралельно розвиваючи всі сторони мовлення – звуковимову, словник, граматичні навички, зв'язне мовлення. Правильно дібрані та методично проведені ігри стимулюють мовленнєву активність, підкріплюють мотивацію і забезпечують емоційний комфорт дитини, що значно підвищує результативність корекційно-розвивального впливу. Дотримання педагогічних умов – поступовості, позитивної підтримки, урахування індивідуальних особливостей – гарантує, що гра стане потужним інструментом розвитку мовлення. Як наслідок, діти із ЗНМ III рівня швидше долають свій мовленнєвий

дефіцит і набувають комунікативної компетентності, необхідної для успішного навчання в школі та повноцінної взаємодії в колективі. Важливо також, щоб ігрові методи продовжували застосовуватися і в домашніх умовах: логопед надає батькам рекомендації щодо розвивальних ігор та вправ, аби родина могла закріплювати досягнення дитини у повсякденному спілкуванні та підтримувати її мовленнєвий розвиток поза межами заняття.

ВИСНОВОК

У нашій кваліфікаційній роботі ми дослідили, що загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ) – це складне мовленнєве порушення, яке охоплює недостатню або несформовану фонетико-фонематичну, лексичну та граматичну сторони мовлення. Таке порушення негативно впливає як на комунікативну, так і на пізнавальну діяльність дитини, зумовлюючи відставання у формуванні мовленнєвої компетентності та потребу в цілеспрямованій корекційній роботі. ЗНМ III рівня – це загальний недорозвиток мовлення третього рівня, тобто виражена форма мовленнєвого порушення у дітей старшого дошкільного віку, за якої у дитини вже наявне фразове мовлення, однак воно має суттєві недоліки у фонетико-фонематичній та лексико-граматичній складових: обмежений активний словниковий запас, численні аграматизми, спрощення або викривлення звукової структури слова, нечітка звуковимова. Діти з цим рівнем можуть будувати прості висловлювання і невеликі оповідання, проте їх мовлення характеризується стійкими помилками, недостатньою зв'язністю та бідністю виражальних засобів, що ускладнює повноцінне спілкування та підготовку до шкільного навчання. Психолого-педагогічні особливості мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня полягають у поєднанні мовленнєвих труднощів із затримками розвитку когнітивних процесів, зниженням мовленнєвої активності та труднощами у соціальній взаємодії. Для таких дітей характерна невпевненість у комунікації, схильність використовувати невербальні засоби спілкування, обмеженість у самостійному висловленні думок.

Також ми визначили, що комунікативні уміння та навички – це система знань, умінь і поведінкових стратегій, які забезпечують ефективне спілкування людини з оточенням. Вони охоплюють як вербальні компоненти (словниковий запас, граматичну правильність, чітку звуковимову, уміння вести діалог і монолог), так і невербальні (жести, міміка, інтонація, контакт очей), а також соціально-психологічні аспекти (уміння слухати, ставити запитання, виражати емоції та адекватно реагувати на співрозмовника). У дошкільному віці саме комунікативні уміння стають основою для формування навчальної, пізнавальної

та соціальної діяльності дитини. У дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня формування комунікативних умінь має низку специфічних труднощів: обмеженість активного словника, аграматизми, порушення звуковимови, низька мовленнєва ініціатива, труднощі у побудові зв'язного висловлювання, а також наявність психологічних бар'єрів (непевненість, страх, уникання діалогу). Це знижує ефективність їхнього спілкування та ускладнює соціальну адаптацію.

Ми проаналізували, що розвивальні ігрові технології – це система педагогічних прийомів, методів і засобів, що ґрунтуються на використанні гри як провідного виду діяльності дошкільника з метою його всебічного розвитку, зокрема мовленнєвого. Вони передбачають цілеспрямовану організацію різних видів ігор (дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих, драматизацій, комп'ютерних тощо), які мають не лише розважальний, а й навчально-корекційний потенціал. На відміну від звичайної гри, розвивальні ігрові технології мають чітко визначену педагогічну мету: вони спрямовані на формування певних умінь і навичок, активізацію пізнавальної діяльності, розвиток комунікативних здібностей і соціальної взаємодії. Їхня цінність полягає в тому, що навчання і корекція відбуваються у природній, емоційно привабливій для дитини формі, що підвищує її мотивацію та ефективність засвоєння знань.

Очікуваними результатами є збагачення активного словника, зменшення аграматизмів, поліпшення фонетико-фонематичних процесів, підвищення зв'язності висловлювання, сформованість діалогічних навичок та зростання комунікативної впевненості. Водночас цифрові ігри мають залишатися допоміжними; пріоритет — «живій» взаємодії та мовленнєво насиченому середовищу. Отже, розвивальні ігрові технології слід розглядати як ключовий інструмент комплексної логопедичної допомоги дітям із ЗНМ III рівня, що забезпечує стійкий корекційний ефект і підготовку до успішної соціалізації та шкільного навчання.

Метою нашого емпіричного дослідження було теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність використання розвивальних ігор у процесі мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня,

визначити рівень сформованості їхніх мовленнєвих умінь та оцінити результативність запропонованих методик.

Дослідження проводилося на базі Зорянського закладу дошкільної освіти ясла-садок Зорянської сільської ради Рівненського району Рівненської області. У ньому брали участь 52 дітей старшого дошкільного віку, 26 з яких із ЗНМ III рівня, вони були розподілені на дві групи по 13 учасників: експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ).

На констатувальному етапі спочатку нами було визначено початковий рівень мовленнєвого розвитку за допомогою комплексу діагностичних методик, аналізу та інтерпретації результатів. Ми проаналізували рівень мовлення дітей з нормотиповим розвитком та дітей з ЗНМ III рівня. Загальний аналіз отриманих результатів показав, що у дітей експериментальної групи на початку дослідження переважали середній та низький рівні мовленнєвого розвитку: низький та середній, при цьому високого рівня майже не виявлено. Це свідчить про значні труднощі у формуванні словникового запасу, граматичних структур, фонетико-фонематичних процесів та зв'язного мовлення. У контрольній групі (діти з нормотиповим мовленнєвим розвитком) результати були значно кращими. Це підтверджує сформованість основних мовленнєвих компетенцій у дітей без мовленнєвих порушень.

Потім на констатувальному етапі ми поділили дітей з ЗНМ на 2 підгрупи по 13 чоловік, з експериментальною групою ми застосовували методики розвивальних ігор на заняттях, з дітьми контрольної групи ми працювали без використання розвивальних ігор на заняттях з логопедії. Таким чином, результати констатувального етапу довели наявність істотних відмінностей у мовленнєвому розвитку дітей із ЗНМ III рівня з використанням розвивальних ігор та з дітьми із ЗНМ III рівня з якими впроваджувалися стандартні методики на заняттях. Отримані дані підтвердили, що систематичне використання розвивальних ігор позитивно впливає на всі компоненти мовлення — лексичний, граматичний, фонетико-фонематичний та зв'язний. Зокрема, у дітей експериментальної групи спостерігалось значне підвищення мовленнєвої активності, зростання

словникового запасу, зменшення кількості аграматизмів і покращення звуковимови. Це доводить ефективність ігрових технологій як сучасного корекційно-розвивального засобу, що забезпечує стійку позитивну динаміку у мовленнєвому розвитку дошкільників із ЗНМ III рівня та може бути рекомендованим для широкого впровадження у практику логопедичної роботи.

На формульовальному етапі дослідження, під час продовження реалізації змісту корекційно-розвивальної роботи з використанням розвивальних ігрових технологій, було доведено ефективність систематичного впровадження ігор у логопедичну практику. Залучення дітей до дидактичних, рольових та мовленнєво орієнтованих ігор сприяло підвищенню їхньої активності, інтересу та мотивації до мовленнєвої діяльності. Завдяки ігровим прийомам діти поступово долали скутість, частіше ініціювали діалог, стали впевненішими у висловлюваннях, зростала їхня комунікативна взаємодія з однолітками. Разом з тим, спостерігалися й труднощі: у частини дітей зберігалися проблеми з добором слів, побудовою граматично правильних конструкцій, точністю звуковимови та розгорнутими описами. Найбільш складними залишалися завдання на узагальнення та логічне структурування висловлювань, що вимагали додаткової допомоги з боку дорослого. Водночас результати показали, що діти особливо охоче брали участь у таких іграх, як «Четвертий зайвий» (яка розвивала вміння класифікувати й пояснювати), «Борщ – компот» (змагальний опис предметів із категоризацією), а також «Розумні зайчики» (поєднання рухливості й колективного опису). Саме ці ігри викликали найбільший інтерес і сприяли активному включенню навіть менш упевнених дітей.

На контрольному етапі дослідження було виявлено позитивні зміни у мовленнєвому розвитку дітей експериментальної групи після впровадження розвивальних ігрових технологій. Більшість дітей експериментальної групи – 9 осіб (69%) – перебували на середньому рівні сформованості мовлення, що свідчить про ефективність впроваджених методик, спрямованих на розвиток словникового запасу, удосконалення фонетико-фонематичних процесів,

формування граматично правильного мовлення та навичок зв'язного висловлювання.

Водночас 4 дитини (31%) залишилися на низькому рівні, що вказує на збереження труднощів у мовленнєвій комунікації та потребу у подальшій індивідуалізованій підтримці. Високий рівень сформованості мовлення у дітей експериментальної групи на обох етапах дослідження не спостерігався (0%), що свідчить про те, що для досягнення максимального рівня мовленнєвої компетентності необхідне продовження систематичної корекційно-розвивальної роботи.

Отримані результати підтверджують, що розвивальні ігрові технології є дієвим засобом активізації мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Разом з тим, виявлена перевага середнього та низького рівнів розвитку вимагає подальшого вдосконалення ігор, їх систематичного застосування та індивідуалізації змісту з метою підвищення кількості дітей із високим рівнем мовленнєвої компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко О. М., Кольцова, І. В. Застосування ігрових технологій у розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Віче: психологія і комп'ютери, 2016. 72 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України: науковий керівник. А. М. Богуш. Київ: Видавництво, 2021. 38 с.
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль : Мандрівець, 2021. 256 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
5. Брушневська І. М. Закономірності використання ігрових прийомів у корекційно-розвивальному процесі з дітьми із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2022. Вип. 52. Т. 1. С. 186–192.
6. Брушневська І. М. Методичні аспекти використання розвивальних ігрових технологій в логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 1. С. 12–17.
7. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2020. 124 с
8. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 296 с.
9. Васьківська Г. Формування комунікативної компетенції особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Теорія навчання. 2016. № 2. С. 33–38.
10. Гаврилова Н. С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. *Актуальні проблеми логопедії*. 2014. № 27. С. 37–43.

11. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєво творчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис... д.пед.н.: 13.00.02. Київ , 2002. 32 с.
12. Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. № 7. С. 3–12.
13. Горай І. В. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ. *Реабілітаційна педагогіка : теорія і практика*. Полтава : Наука, 2009. 150 с.
14. Гордій Н. М. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2018. № 3. С. 91–98.
15. Дем'яненко С.Д., Калмикова Л.О., Порядченко Л. А., Харченко Н.В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: монографія. Київ: ПП Медведєв, 2017. 304 с.
16. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання, виправлене «Академвидав», 2015. 304 с.
17. Дмитрієнко І. Г., Федорович Л. О. Карта логопедичного обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: методичні рекомендації для практичної роботи. Полтава: Пересвіт, 2006. 233 С.
18. Дьоміна І. Й. Розвиток мовлення дитини. Київ: Главник, 2004. 96 с.
19. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік. Т. Піроженко, Т. Завязун, І. Карабаєва, Л. Соловійова, О. Сахно. Київ: Генеза, 2016. 88 с.
20. Калініна Т. С. Особливості використання дидактичних ігор у формуванні мовленнєвої компетентності дошкільників з особливими освітніми потребами. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2023. № 1 (355), лютий. С.115-121.
21. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.

22. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 384 с.
23. Карта логопедичного обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи. Автори-укладачі І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. Полтава: Пересвіт. 2006. 33 с.
24. Керик О. Є. Особливості особистісного та соціального розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2020. № 2. С. 12–23.
25. Ковтун О. В. Мовленнєва діяльність як категорія лінгводидактики. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського* (зб. наук. праць). Одеса. 2016. № 1–2. С. 103–112.
26. Козак М. та ін. Діагностика мовленнєвого розвитку старших дошкільників. *Дошкільне виховання*, 2019, №12, с. 12–18.
27. Котлова Л. О., Горбань Д. С. Ефективність використання ігрових методів у роботі логопеда із дітьми з мовленнєвими порушеннями. *Спеціальна освіта: проблеми та перспективи*. 2024. URL: http://eprints.zu.edu.ua/40111/1/%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D1%8C.pdf
28. Корекційно-розвивальні технології навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: навч.-метод. посіб. Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В. та ін. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2020. 558 с.
29. Крутій, К.Л. Методика проведення індивідуальних занять з мовленнєво-пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» Лтд. 2003. 320 с.
30. Кудикіна Н. Теорія ігрової діяльності дітей : монографія. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012. 236 с.

31. Лебеденко Д., Кузава І. Особливості використання прийомів і методів для розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічний часопис Волині*. №4 (11). 2018. С. 112-117
32. Левицький, В. Є. До питання про формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Ministry of Education and Science of Ukraine National Pedagogical Drahomanov University Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University*. С. 162.
33. Лепеха Л. П., Городиська М. Б Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич: Посвіт, 2014. 76 с.
34. Логопедія: підручник. За ред. проф. М. К. Шеремет. Вид. 5-те, доповн. та переробл. Київ, 2019. 856 с.
35. Логопедичні ігри та рання логопедична корекція: практикум для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 016 Спеціальна освіта. укладач О.І. Чекан, Мукачево: МДУ, 2022. 48 с.
36. Луцан Н.І., Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри. Ситуації, вправи. Навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2012. 720 с.
37. Луцан Н.І. Розвиток мовлення дітей в ігровій діяльності. Навчальний посібник. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ. 2009.
38. Марєєва Т., Токарик Л. Ефективність використання ігрових методів у практиці роботи логопедів та вихователів для розвитку мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник науки та освіти*, (11(17)). 2023. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/download/7837/7881>
39. Марєєва Т. Використання ігор в роботі з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Актуальні проблеми дошкільної та спеціальної освіти: матеріали IV Міжнародних педагогічних читань пам'яті професора Т.І. Поніманської*, м. Рівне, 12 листопада, 2021 р. Рівне: Видавець О. Зень, 2021. С. 105-107.

40. Місце гри в розвитку мовлення дошкільників. URL: http://nataliprs.blogspot.com/2017/04/blog-post_6.html
41. Медведєва В. виправлення вад мовлення у дітей за допомогою ігор і вправ. *Дефектолог*. 2011. №7. С.36-38.
42. Мовчан Н. Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення: робота з дітьми старшої логопедичної групи. *Дефектолог*. 2015. № 7. С. 19–31
43. Мовні ігри та вправи зі словом. Упоряд. В.Л. Сухар. Харків: Веста, 2008. 176 с.
44. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.
45. Никоненко Н. В. Використання логопедичної гри для подолання мовленнєвих порушень у дошкільників. *Актуальні проблеми корекційної педагогіки, психології та реабілітації*: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми, 2019. С. 115-117
46. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005. 112 с.
47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. 2-ге вид., доповн. К.: Академвидав, 2017. 464 с.
48. Рібцун Ю.В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.-метод. посіб. Київ, 2014. 238 с.
49. Рібцун Ю.В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 лютого 2012 р., м. Суми. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2012. С. 47–53
50. Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. пр. К., 2004. Вип. 1. 3-10 С.
51. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення у дошкільників: пропедевтика та корекція. *Дошкільне виховання*. 2024. №3. С. 3-10

52. Рібцун Ю. В. Науково методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ. *Логопед.* 2011. № 8 (8) серпень. С.4-11.

53. Рудківська Н. Співвідношення ігор і вправ у забезпеченні розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип 41, том 3. 2021. С. 181-187

54. Савінова Н. В. Коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності. автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.02. теорія і методика навчання (українська мова). Н.В. Савінова. Одеса, 2005. 21 с.

55. Сухар В.Л. (упорядник). Мовні ігри та вправи зі словом. Харків: Веста, 2008. URL: https://books.google.com/books/about/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%B9_%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE_%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96.html?id=6QfQG193Y3gC (дата звернення: 25.04.2025)

56. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Вип. XXIII в трьох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Медобори. 2013. С. 260- 268.

57. Тарасун В. В., Конопляста С. Ю., Кондратенко В. О. Логопедія. за ред. М. К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.

58. Трофаїла Н. Розвиток мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності. *Актуальні питання у сучасній науці.* № 10 (16). 2023. С. 771-778.

59. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.

60. Трофименко Л. І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Дефектологія.* 2007. № 3. С. 34–40.

61. Фурман Н.В. Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку: Методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський: 2017. 94 с.
62. Чепка О. В. Наступність ігрових форм навчальної діяльності в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний заклад»: дис. ...кандидата пед. наук: 13.00.08. Чепка Олена Володимирівна. – Київ, 2006. 251с.
63. Чепка О. Ігрові технології у корекційно-розвивальній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, (2(10)). 2023. С. 57–66.
64. Черник А. М. Використання логопедичних ігор в логопедичній роботі. Київ : Знання. 2015. 165 с.
65. Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії: навч. посіб. Київ: Видавництво «Книга-плюс». 2019. 496 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Завдання 1. Мета: виявити предметний словник і рівень розвитку категоріального апарату за темами: «Іграшки», «Одяг», «Взуття», «Меблі», «Овочі», «Фрукти», «Посуд», «Транспорт», «Тварини».

Опис завдання: дитині пропонується подивитися на малюнки, назвати всі зображені на картинці предмети, а потім назвати їх одним словом.

Інтерпретація результатів: 4-5 балів – високий рівень, 2-3 бали – середній рівень, 0-1 бал – низький рівень.

Завдання 2. Мета: виявити вміння добирати дії, характерні для поданого предмета.

Опис завдання: дитина, спираючись на картинку, описує способи пересування предметів або тварин за запитаннями педагога:

— Як пересувається автобус? (Їде.) — Як пересувається літак? (Летить.) — Як пересувається корабель? (Пливе.) — Як пересувається кінь? (Скаче.) — Як пересувається собака? (Бігає.)

Інтерпретація результатів: 4-5 балів – високий рівень, 2-3 бали – середній рівень, 0-1 бал – низький рівень.

Завдання 3. Мета: виявити вміння добирати ознаки та якості до предмета.

Опис завдання: дитині пропонується подивитися на малюнки назвати предмети і сказати, які вони (яка вона, яке воно). (Яблуко — кругле, гладеньке, соковите, солодке, жовте, смачне; морква — оранжева, довга, солодка, тверда, смачна; огірок — довгий, овальний, смачний, зелений.)

Інтерпретація результатів: 4-5 балів – високий рівень, 2-3 бали – середній рівень, 0-1 бал – низький рівень.

Завдання 4. Мета: виявити вміння вживати слова з протилежним значенням.

Опис завдання: Гра «Скажи навпаки». Дорослий говорить фразу, а дитина має її завершити. — Ведмідь великий, а заєць... (маленький). — Ведмідь

сміливий, а заєць... (боязкий). — У кішки хвіст довгий, а в кошеняти... (короткий). — Дерево високе, а кущ... (низький).

Інтерпретація результатів: 4-5 балів – високий рівень, 2-3 бали – середній рівень, 0-1 бал – низький рівень .

Наочність до Завдання 1-3. Лексичний розвиток

ДОДАТОК Б.

Завдання 1. Дослідження стану фонематичного сприймання. Завдання передбачало обстеження вміння дитини виділяти звук на фоні складів та слів.

Інструкція. «Давай пограємо в гру «Пастки». Слухай мене уважно, якщо почуєш звук [а], плесни в долоні». Дитині пропонувалося прослухати слова і плеснути в долоні, коли у слові звучав заданий звук.

Матеріал. Слова для виділення звуку [а]: кавун, санки, арка, сад, кіт, суп, стіна, альбом, дерево, стілець, мишка, апельсин, квітка. Слова для виділення звуку [к]: вовк, чоботи, гуси, ліжко, грак, гриб, кріт, капуста, газета, курка.

Критерії оцінювання. 3 бали дитина безпомилково виділила слова із заданим звуком; 2 бали спостерігалися труднощі у диференціації заданого звуку від близьких за артикуляційними та акустичними ознаками; 1 бал труднощі у розрізненні заданого звуку від далеких за артикуляційними та акустичними характеристиками; 0 балів завдання не виконано. Максимальна кількість балів 6.

Завдання 2. Дослідження складних форм фонематичного аналізу (визначення позиції звуку у слові). Завдання спрямоване на перевірку вміння дітей визначати місце звуку у слові (на початку чи в кінці).

а) Початок слова. Мовний матеріал: санки, троянда, жук, булка, місто, клоун.

Інструкція: «Де ти чуєш звук [с] у слові «санки» – на початку чи в кінці?» (аналогічно з іншими словами).

б) Кінець слова. Мовний матеріал: ніс, стіл, суп, куля, банан, пожежа. Інструкція: «Де ти чуєш звук [п] у слові «суп» – на початку чи в кінці?» (аналогічно з іншими словами).

Критерії оцінювання: 3 бали – завдання виконано самостійно, правильно з першого пред'явлення; 2 бали – завдання виконано самостійно, але допущено 1–2 помилки; 1 бал – дитина допустила до 3 помилок, потрібне інтоноване виділення звуку; 0 балів – завдання не виконане, до 5 помилок, допомога логопеда не була ефективною. Максимальна кількість балів – 6.

Завдання 3. Дослідження складних форм фонематичного аналізу (аналіз звукового складу слова). Завдання передбачає перевірку вміння дитини аналізувати звуковий склад слова за допомогою наочного матеріалу.

Матеріал: картинки, фішки, картки із клітинками відповідно до кількості звуків у слові.

Інструкція. Дитині пропонується картинка та слово-назва, що підлягає аналізу, а також графічна схема слова. Кількість клітинок у схемі відповідає кількості звуків у слові. Дитина отримує фішки та викладає їх у клітинках відповідно до почутого слова. Спочатку пропонуються односкладові слова, наприклад: кіт, ліс, лак.

Критерії оцінювання: 3 бали – звуковий аналіз проведено повністю правильно; 2 бали – неправильно визначено 1 звук, дитина самостійно виправляє помилку; 1 бал – неправильно визначено 2 звуки; 0 балів – завдання не виконано.

Максимальна кількість балів – 6.

ДОДАТОК В.

Завдання 1. Мета: виявити вміння відмінювати іменники множини у родовому відмінку.

Опис завдання. Гра «Чого не стало?». Педагог пропонує дитині розглянути малюнки потім прикриває один із них. Дитина має сказати, чого не стало. Наприклад, були стільці. Чого не стало? (Не стало стільців).

Завдання 2. Мета: виявити вміння відмінювати іменники однини та множини у давальному відмінку.

Опис завдання: дитині пропонується подивитися на малюнок, назвати тварину і подумати, кому дати щось смачненьке: «Скажи, кому дати морквину? (Зайцю, зайченяті.) А якщо зайців кілька, як ми скажемо? (Зайцям.) Кому дати молоко? (Кішці, кошеняті, кішкам.) Кому дати травичку? (Козі, козеняті, козам.) Кому дати мишку? (Лисиці, лисеняті, лисицям.)

Завдання 3. Мета: виявити вміння відмінювати іменники однини та множини у знахідному відмінку.

Опис завдання: дитині демонструються предметні малюнки на теми «Тварини», «Птахи». Дається завдання: «Назви, кого ти бачиш на малюнку. (Я бачу кішку.) А якщо їх кілька, як сказати? (Я бачу кішок.)» Те ж саме з іменниками: заєць, коза, верблюд, півень, ластівка, горобець тощо.

Завдання 4. Мета: виявити вміння узгоджувати прикметники з іменниками (змінювати прикметники за родами).

Опис завдання: дитині пропонується подивитися на малюнок і назвати колір кожного предмета (яблуко жовте, банан жовтий, груша жовта, лимон жовтий).

Завдання 5. Мета: виявити вміння узгоджувати іменники з числівниками.

Опис завдання: Дитині пропонується розглянути малюнок і порахувати предмети: (Одне вікно, два вікна, три вікна, чотири вікна, п'ять вікон.)

ДОДАТОК Д.

Завдання 1. Складання закінченого висловлювання події, зображеній на картинці.

Мета: виявити вміння складати адекватне закінчене висловлювання на рівні фрази за окремими сюжетними картинками. Для проведення дослідження були використані картинки такого змісту:

1. Дівчинка поливає квіти; 2. Хлопчик ловить рибу; 3. Дівчинка котить коляску з лялькою; 4. Дівчинка стоїть та плаче, бо м'яч упав у воду.

Дослідження проводили в індивідуальній формі. При показі кожної картинки дитині ставилося питання – інструкція: «Скажи, що тут намальовано? Хто це? Що він (вона) робить. Характеристика рівнів виконання завдання 1 також представлено у додатку Б.

Завдання 2. Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою.

Мета: скласти розповідь за допомогою серії сюжетних картинок (побудова програми висловлювання опосередковано зовнішніми опорами, що полегшує виконання завдання)

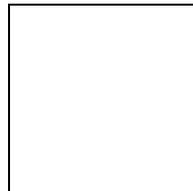
Матеріал: серія сюжетних картинок.

Інструкція: розклади картинки за порядком і склади розповідь. Картинки у правильній послідовності розкладаються перед дитиною та дають уважно їх розглянути. Складання оповідання передуює огляд предметного змісту кожної картинки з поясненням значення окремих деталей.

Наочність до Завдання 1. «Складання закінченого висловлювання події, зображеної на картинці»

Наочність до Завдання 2. «Складання розповіді за допомогою серії сюжетних картинок, які пов'язані між собою певною тематикою»

ДОДАТОК Е.

Ігри на збагачення та активізацію словникового запасу.

Гра «Назви предмет». Мета: активізація іменникового словника та засвоєння якісних ознак предметів (прикметників).

Матеріали: картки або іграшки, що відображають різні предмети та їх ознаки (колір, розмір тощо) – за бажанням, для візуальної підтримки.

Хід гри. Логопед по черзі звертається до дітей. Він називає якийсь прикметник (напр., «високий»), а дитина повинна швидко назвати предмет, який відповідає цій ознаці (наприклад, логопед: «високий», дитина: «високий будинок»). Гру можна ускладнювати: використовувати різні категорії ознак (форма – круглий предмет, колір – червоний предмет, емоція – веселий хтось і т.д.). Кожна правильна відповідь заохочується.

Гра: «Четвертий зайвий». Мета: навчати узагальнювати та групувати слова за спільною ознакою, активізувати словник узагальнюючих понять; розвивати логічне мислення і мовлення дітей.

Матеріали: набір картинок або слів, об'єднаних у групи по 4 (3 із них належать до однієї тематичної групи, а один «зайвий»).

Хід проведення: вихователь демонструє дітям чотири картинки (або називає чотири слова) і пропонує знайти «зайве», тобто те, що не підходить до інших за змістом. Наприклад: [яблуко – груша – морква – слива] – «зайва» тут морква, бо все інше – це фрукти, а морква – овоч. Діти можуть працювати командами або по черзі: хто першим побачив «зайве», піднімає руку і пояснює свій вибір. Якщо відповідь правильна – дитина отримує бал або фішку. Далі пропонується наступний набір слів.

Ігри для звукової і фонематичної корекції.

Гра «Великий – маленький (зайчик)». Мета: розвиток фонематичного слуху – навчити дітей розрізняти силу звуку (гучно/тихо) та висоту тону, що є підготовчим етапом до фонематичного сприймання.

Матеріали: дві іграшки зайчика (великий і маленький) або інші парні персонажі різного розміру; барабан або брязкальце.

Хід гри. Логопед ставить на стіл двох зайців – великого та маленького – і пояснює правила: «Великий заєць грає голосно, а маленький – тихо». Спочатку дорослий демонструє: вдаряє в барабан сильно (діти бачать, що «грає» великий заєць) і тихенько (грає маленький). Потім логопед ховається за ширму і відтворює серію ударів у барабан то голосно, то тихо. Завдання дітей – уважно слухати і показати, який зайчик «грає» зараз – великий чи маленький. Гра повторюється кілька раундів, поки діти не навчаться впевнено розрізняти гучність. За правильний вибір діти отримують фішки або оплески.

Гра: «Що в кого?». Мета: розвивати фонематичне сприймання, навчити розрізняти близькі за звучанням слова (фонематичний аналіз на рівні слова).

Матеріали: набір парних картинок, що зображують об'єкти з мінімальною звуковою відмінністю у назвах (напр. кіт – кит, бочка – точка, дом – том тощо); по одній картинці для кожної дитини.

Хід проведення. Кожна дитина отримує одну картинку і тримає її, не показуючи іншим. Вихователь оголошує пошук пар за звучанням. Він називає пари слів, наприклад: «У кого кіт, а у кого кит? У кого голка, а у кого галка?» тощо. Діти-учасники, у яких на картинках зображені відповідні слова, повинні підняти свої картки (показати їх усім). Таким чином, діти знаходять «пари» і перевіряють правильність – чи співпали картинки зі сказаними словами. Гру можна продовжувати новими наборами мінімальних пар звуків (наприклад: [д]–[т], [с]–[ш], голосні звуки тощо) залежно від мовленнєвих труднощів групи.

Ігри на формування граматично правильного мовлення.

Гра «Один – багато». Мета: формування граматичного вміння вживати іменники в однині та множині у реченнях.

Матеріали: набір предметних картинок або іграшок, що зображують поодинокі предмети та групи предметів (наприклад, один бегемот і кілька бегемотів, один крокодил і кілька крокодилів). Також картки із узагальнювальними поняттями (напр., «тварини»).

Хід гри. Логопед показує дітям картинку і ставить серію запитань/завдань: (1) «Назви, хто це?» – дитина називає кожного зображеного персонажа в однині («бегемот», «крокодил»). (2) «Що робить кожен?» – дитина складає прості речення: «Бегемот лежить. Крокодил стоїть». (3) «Як назвати їх усіх одним словом?» – дитина узагальнює: «Це тварини». (4) «Назви багато – кого ти бачиш багато?» – дитина відповідає множиною: «Бегемоти, крокодили». (5) «Скажи про них речення, використовуючи «багато» – напр.: «Усі крокодили зеленого кольору». (6) Логопед пропонує пограти у перекличку: «Я називатиму один предмет, а ти – багато» (логопед: «бегемот», дитина: «бегемоти»; логопед: «крокодил», дитина: «крокодили»). За правильні відповіді дитину хвалять; у разі помилки слово повторюють правильно, звертаючи увагу на закінчення.

Ігри для розвитку зв'язного мовлення.

«Розумні зайчики». Мета: навчити описувати диких тварин, розвивати зв'язне мовлення в процесі колективного опису; додатково – координацію рухів (гра містить рухливий елемент).

Матеріали: картки із зображеннями диких тварин.

Хід проведення: діти спочатку виконують рухливу вправу (імітують зайчиків під віршик), після чого одна дитина отримує картинку із зображенням тварини і стає в середину кола. Вона по черзі показує картинку кожному гравцю. Кожна дитина повинна сказати одне речення про цю тварину – описати її ознаку або дію. Наприклад, якщо випала картинка з лисицею, діти по черзі додають речення: «Лисичка живе в лісі. Вона руда. У неї пухнастий хвіст...» тощо. Хто не

зміг придумати нового речення, має повторити всі раніше названі речення про тваринку як цілісну розповідь (переказати опис від початку).

«Борщ – компот». Мета: навчити дітей описувати об'єкти певної категорії (овочі та фрукти) та впізнавати їх за описом, розвивати зв'язне мовлення і навички класифікації предметів.

Матеріали: предметні картинки із зображеннями різноманітних овочів і фруктів; дві великі посудини (каструля для «борщу» і банка або глечик для «компоту»). Хід проведення: діти поділяються на дві команди: команда «Овочі» і команда «Фрукти». На відстані 4–5 метрів розкладені перемішані картинки овочів і фруктів. Гра проходить як змагання між командами. Команда «Овочі» починає: обирають будь-який фрукт з розкладених картинок і по черзі описують його (не називаючи прямо) – кожен гравець команди складає одне речення, що характеризує загаданий фрукт (наприклад, «Він жовтий, кислий, багатий вітамінами...» – загадали лимон). Команда «Фрукти» уважно слухає опис і повинна відгадати, про який фрукт йдеться, назвати його, знайти серед картинок і покласти у свою посудину для компоту.

Далі команда «Фрукти» описує будь-який овоч для команди «Овочі» за тим самим принципом, а команда «Овочі» відгадує і кладе знайдений овоч у каstrулю для борщу. Так команди по черзі описують усі фрукти й овочі. Очікуваний ефект: розвиток уміння зв'язно і точно описувати предмети, виділяючи характерні ознаки; закріплення лексичних категорій «овочі» та «фрукти» і розуміння їх відмінностей. Гра також тренує слухове сприйняття та увагу (діти повинні уважно слухати описи іншої команди) і заохочує мовленнєву активність в умовах дружнього змагання. В кінці гри педагог може відзначити, яка команда склала більше правильних описів і відгадала більше слів, проте основний акцент – на якості мовлення (зв'язність та точність описів).